

Događaji i borbe u Žumberku za vrijeme i poslije kapitulacije fašističke Italije

(septembar - oktobar 1943)

Zauzimanje Gornje Vasi i Novog Sela

U toku ljeta 1943, saveznici na svim ratištima u svijetu postigli su značajne uspjehe što je doprinijelo porastu antifašističkih snaga u svijetu tako da se sve jasnije počela nazirati konačna pobjeda nad silama Osovine. Početkom jula otpočela je kurska bitka, jedna od najvećih bitaka na istočnom frontu, koja je trajala do pred kraj augusta te godine i u kojoj su njemačke snage i snage njenih satelita doživjele težak poraz. Britanske i američke jedinice, pošto su desantom iz baza u sjevernoj Africi ovladale Sicilijom, počele su 3. septembra da se iskrcavaju na talijansko kopno u Kalabriji. U međuvremenu pod uticajem poraza na svim frontovima, antiratnog raspoloženja talijanskog naroda i nezadovoljstva fašističkim režimom, u Italiji je došlo do političkog vrenja i pada Musolinijeve fašističke vlade što je nagovijestilo i skoro ispadanje Italije iz ratnog stroja.

Odmah nakon pada Musolinija, Hitler je preduzeo mjere za produženje rata u Italiji i na Balkanu i bez Italije. Radi toga je njemačka Vrhovna komanda oružane sile ubrzo izradila plan »Akse« (»Achse«) za postupak u slučaju kapitulacije Italije, kojim je bilo predviđeno prebacivanje njemačkih divizija u Italiju i na Balkan, brzo razoružanje talijanske vojske, samostalno nastavljanje rata u Italiji i na Balkanu i posjedanje teritorije koju su držale talijanske snage na Balkanu.¹ U toku augusta Nijemci su izvršili temeljitu reorganizaciju komandovanja u Jugoslaviji i Grčkoj, a dio snaga primakli su jadranskoj obali i držali ih u pripravnosti kako bi u trenutku kapitulacije Italije što prije izbili u luke na Jadranu i razoružali talijanske snage.² Na području Hrvatskog zagorja, Zagreba i Banije doveden je 3. SS oklopni korpus »Germanija« (divizije »Viking« i »Nordland« i brigada »Niderland«) i usmjeren protiv jedinica NOV i POJ u tom rejonu, kao i prema talijanskim snagama u rejonu Karlovac - Ogulin. Za razoružavanje talijanskih jedinica, Nijemci su predvidjeli i angažovanje oružanih snaga NDH kojoj je njemačka vlada obećala jadransku obalu.

1 Istoga dana 25. jula, kad je Musolini uklonjen s vlasti njemački komandant Jugoistoka general-pukovnik Ler uputio je komandantu njemačkih trupa u Hrvatskoj radiogram kojim ga je upoznao o preduzimanju mjera na Balkanu u slučaju kapitulacije Italije. U tački 6 radiograma je stajalo: »U slučaju ispadanja italijanskih jedinica, važe sledeće direktive: a) Celokupno naoružanje i zalihe svih vrsta treba odmah zapleniti, a u slučaju potrebe uništiti. Jedinice razoružati, b) Svako iskorišćavanje železnice od strane Italijana prvenstveno sprečiti. O eventualnoj evakuaciji odlučuje komandant Jugoistoka, c) U slučaju suprotstavljanja, bezobzirno upotrebiti oružje«. I u tački 7: »Svaku manifestaciju stanovništva, u svim oblastima, ugušiti najoštrijim sredstvima. Sve po život važne pogone koji dalje rade treba obezbediti«. (Zbornik, tom XII, knj. 3, str. 465).

2 Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945, str. 531-539.

Uočivši da predstoji kapitulacija Italije, Vrhovni štab NOV i POJ preduzeo je više mjera kako bi taj događaj iskoristio za dalji razmah narodnooslobodilačke borbe. Značajne snage orijentisao je ka jadranskoj obali, odnosno području pod talijanskom okupacijom, da bi s njima u momentu kapitulacije razoružao talijanske jedinice prije nego što to urade njemačke i ustaške jedinice. Dva dana nakon pada Musolinija, 27. jula, Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je proglas kojim je pozvala talijanske vojnike i oficire u Jugoslaviji da napuštaju front, pođu svojim kućama i tamo otpočnu borbu za istjerivanje njemačkog okupatora iz svoje zemlje radi stvaranja istinski demokratske Italije, ili da pređu na stranu NOVJ i pomognu borbu protiv njemačkih jedinica. Sredinom augusta Vrhovni štab NOV i POJ naredio je glavnim štabovima Hrvatske i Slovenije da stupe u vezu s komandama talijanskih jedinica radi otpočinjanja pregovora o obustavi neprijateljstava s obje strane, s tim da talijanske jedinice okrenu oružje protiv njemačkih snaga ili da predaju oružje jedinicama NOVJ i napuste našu zemlju.³

Na Žumberku u to vrijeme nije bilo talijanskih jedinica. Divizija »Lombardija«, sa štabom u Karlovcu bila je raspoređena u rejonu Jastrebarsko - Draganići - Karlovac - Ozalj, zajedno s ustaško-domobranskim jedinicama. Aktivnost obavještajnih organa 13. proleterske brigade i Žumberačko-pokupskog partizanskog odreda bila je najviše usmjerena prema posadi u Jastrebarskom. Iako su moral i spremnost talijanskih vojnika za borbu i očekivanju raspleta poslije pada Musolinija bili znatno opali, ipak kod njih nije bilo odlučnosti i volje da pređu na stranu jedinica NOVJ, izuzev rijetkih pojedinaca.

I dok se očekivalo ispadanje Italije iz rata, nova talijanska vlada obrazovana nakon pada Musolinija, iako je dala izjavu da ostaje vjerna Osovini, otpočela je pregovore za mir sa Englezima i Amerikancima kako bi sklopila primirje pod povoljnim uslovima i izbjegla bezuslovnu kapitulaciju. Međutim, ona je ipak bila prisiljena 3. septembra da potpiše primirje i kapitulaciju, koja je zvanično objavljena tek poslije podne 8. septembra. U međuvremenu 6. septembra, Komanda talijanske 2. armije naredila je predisklokaciju divizija »Izonco« i »Lombardija«, s tim što je divizija »Izonco«, iz rejona Novog Mesta, imala zadatak da se prikupi na području Postojne, pošto bude smijenjena od divizije »Lombardija«, koja je dobila zadatak da odmah otpočne s evakuacijom Karlovca. Početak pokreta trebalo je da odredi Komanda divizije »Lombardija« i da o tome obavjesti Komandu talijanskog 11. armijskog korpusa čije se sjedište nalazilo u Ljubljani. Istovremeno, glavnina talijanskog 5. i 11. armijskog korpusa trebalo je da se prikupi na liniji Gorjanci - Kupa - Vrbovsko i dalje u zahvatu željezničke pruge do mora.⁴ Očito da su Talijani imali namjeru da ove jedinice privuku što bliže Italiji.

Tih dana obavještajci Rejonskog obavještajnog centra (ROC) Žumberak došli su u vezu s dva talijanska oficira u Jastrebarskom, od kojih se jedan zvao Oskar Turibi, i pozvali ih da tenkovima pređu na stranu NOVJ. Oni su taj poziv prihvatili i prema dogovoru 7. septembra sa dva tenka krenuli prema Krašiću. Njih je na cesti koja se sjeverno od Draganića odvaja za Krašić sačekao Toni Markešić, obavještajac Žumberačko-pokupskog partizanskog odreda koji ih je dalje sproveo prema Krašiću i Sošicama.⁵ Ispred Krašića prihvatili su ih dijelovi 3. proleterskog bataljona i sproveli do štaba brigade. Oko podne toga dana u potjeru za pomenutim tenkovima krenuli su iz Draganića prema Krašiću dijelovi divizije »Lombardija« podržani tenkovima. Njima su se suprotstavile dvije čete pomenutog bataljona, koje su se nalazile na položaju Vukšin Šipak - Carski Breg. Pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja one su se povukle prema Brleniću gdje je angažovanjem čitavog bataljona zaustavljen dalji prodor neprijatelja. Borba

3 Hronologija, str. 528.

4 Zbornik, tom VI, knj. 6, str. 524—527: Telegram Komande talijanskog 11. korpusa od 6. IX 1943. komandama divizija »Izonco« i »Lombardija«.

5 Nikola Brezović Prebeg, »Šumama Pokuplja i gorama Žumberka od svibnja do listopada 1943«, Zbornik, 8, »Treća godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka« Historijski arhiv u Karlovcu, 1977, str. 801-843.

je vođena do 19 sati kada su Talijani bili prisiljeni da se vrate natrag neobavljena posla.⁶ Bataljon je imao 5 ranjenih boraca.

Od prebjeglih talijanskih oficira štab 13. proleterske brigade, pored ostalog, doznao je da posada u Jastrebarskom ima još dva tenka, u Draganićima također dva i u Karlovcu 15 tenkova od 6 do 15 tona, daje moral talijanskih vojnika slab, ali da nijesu za to da se predaju jedinicama NOVJ, već da s oružjem odu u Italiju kamo se već postepeno povlače. Da bi iskoristio nastalu situaciju, štab brigade je napisao letak, koji su potpisali prebjegli talijanski oficiri, kojim su talijanski oficiri i vojnici u Jastrebarskom, gdje je letak rasturen, pozvani da s oružjem pređu na stranu NOVJ,⁷ ali od toga nije bilo nikakvog efekta.

Iako je očekivao kapitulaciju Italije, Operativni štab 13. proleterske brigade 1. Žumberačko-pokupskog odreda nije znao, niti je mogao da zna, za razne kombinacije u vezi s njom, kao ni tačno vrijeme kad će uslijediti. On je, pošto je još ranije namjeravao da napadne i uništi posade u Gornjoj Vasi i Novom Selu, ocijenio da su tada stvoreni uslovi da se ta zamisao realizuje, pogotovo što je sad raspolagao i sa dva tenka. U svakom od ta dva sela kao posada nalazila se po jedna četa (satnija) 13. ustaške bojne dobro utvrđena bunkerima. Dijelovi ove po zlu čuvene bojne na Žumberku nalazili su se još u Stojdragi, Samoboru i Plešivici.

Za napad su angažovana dva bataljona 13. proleterske brigade i jedan bataljon Žumberačko-pokupskog odreda, a ostale snage za obezbjeđenje i sprječavanje ispada neprijatelja iz okolnih garnizona na slobodnu teritoriju Žumberka. Planom je bilo predviđeno da 2. proleterski bataljon, uz podršku tenkova, topova i minobacača, napadom sa sjeverozapada i od Petričkog Sela napadne Gornju Vas, razbije i likvidira ustaše, da 3. proleterski bataljon (bez jedne čete koja je ostavljena u Brezariću prema Ozlju i Draganićima) u rejonu Budinjak - Sveta Petka obezbijedi napad od ustaša u Novom Selu, s tim da kad bude zauzeta Gornja Vas, uz podršku tenkova s kojima je komandovao Nikola Frković, krene u napad na Novo Selo nastojeći da spriječi ustaše da pobjegnu prema Stojdragi, da 2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda organizuje zasjedu kod Pokleka prema Stojdragi, a da jednu četvu postavi u Sičevac sa zadatkom da kontroliše sve puteve koji od Samobora i Plešivice vode ka Novom selu, da 4. proleterski bataljon podrži napad 2. proleterskog bataljona na Gornju Vas sa 3 mitraljeza, 2 topa, 2 minobacača i jednim protivtenkovskim mitraljezom i da jednom četom iz rejona Hrnjnika kontroliše pravce od Vrhovca i Ozlja. Prvi proleterski bataljon trebalo je da ostane u starom rejonu rasporeda - Sveta Jana, Redovje, Kupeč Dol, radi praćenja neprijatelja u Plešivici i Jastrebarskom, dok je jedna četa 3. proleterskog bataljona dobila zadatak da iz rejona Krašić - Brezarić upućivanjem patrola prema Vukšinom Šipku kontroliše neprijatelja na liniji Draganići - Karlovac. Opštu rezervu trebalo je da obrazuje 1. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda u Sopotima, s tim da bude spreman za dejstvo prema potrebi. Početak napada određen je za 19 sati i 45 minuta 8. septembra, s tim da se jedinice određene za napad prethodno koncentrišu u Sopotima gdje je trebalo da se održi kratka priprema sa svim štabovima bataljona radi preciziranja zadataka i organizacije sadejstva.⁸ Neposredno pred početak napada brigada se nalazila s glavninom u širem rejonu Krašića orijentisana prema posadama neprijatelja u Ozlju, Draganićima, Jastrebarskom i Plešivici, a s 1. proleterskim bataljonom u rejonu Svete Jane.

Poslije završenih priprema i pristizanja jedinica u određene rejone, u čemu se malo zakasnilo, napad je počeo dva sata kasnije nego što je bilo naređeno. Uz

6 Arhiv VII, k. 726, br. reg. 45-1/7: Operativni izvještaj štaba 2. proleterskog bataljona od 10. IX 1943. štabu 13. proleterske brigade.

7 Arhiv VII, k. 107A, br. reg. 26-6: Izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 8. IX 1943. Glavnom štabu Hrvatske i štabu 2. operativne zone Hrvatske.

8 Zbornik, tom V, knj. 19, str. 89-91: Zapovijest Operativnog štaba 13. proleterske brigade i Žumberačko-pokupskog odreda od 8. IX 1943. za napad na Gornju Vas i Novo Selo.

podršku artiljerije i tenkova⁹ 2. proleterski bataljon je s jednom četom, koju su podržavali tenkovi, krenuo u napad od Petričkog Sela prema Gornjoj Vasi, a s jednom sa sjeverozapada, dok je treću četvu zadržao u rezervi. Planom je bilo predviđeno da artiljerija i tenkovi poruše bunkere na pravcima napada i omogućuće juriš pješadije, ali se ubrzo pokazalo da tenkovi i artiljerija u toku noći nisu efikasni i precizni u gađanju, što je uz snažan otpor neprijatelja uticalo da se napad zaustavi i sačeka svanuće kada je nastavljen. Artiljerija i tenkovi su preciznim gađanjem uništili neko bunkere (bilo ih je 22) što je omogućilo pješadiji da lakše prodire u selo. Ustaše su se i pored osjetnih gubitaka uporno branile ali je i pored toga ostatak posade oko 13 sati, da bi izbjegao uništenje, bio prisiljen da pobjegne preko Mrzlog Polja i Tisovca prema Noršić Selu.¹⁰

Nakon zauzimanja Gornje Vasi, štab brigade je oko 17 sati u napad na ustaše u Novom Selu uputio 3. proleterski bataljon (ojačan jednom četom 2. proleterskog bataljona), koji se do tada nalazio u zasjedi u rejonu Budinjak - Sveta Petka, na pola puta između Gornje Vasi i Novog Sela. Kad se bataljon primakao selu ustaše, plašeći se uništenja, pobjegle su na sjeverozapad, na njemačko okupaciono područje ne sačekavši napad. Radi njihovog gonjenja, štab 3. proleterskog bataljona uputio je za njima jednu četvu ali ova nije uspjela da ih stigne. Jedino je zaplijenila dvojica kola natovarena raznom ratnom opremom.¹¹

Prema procjeni štaba brigade u napadu na Gornju Vas i Novo Selo ubijeno je i ranjeno 90 ustaša dok ih je 6 zarobljeno. Zaplijenjeno je: mitraljez, 7 puškomitraljeza, 1 minobacač, 40 pušaka, radio-stanica i druga ratna oprema. U ovom napadu poginulo je 5 boraca i to: Pero Badovinac, Josip Duvnjak, Rudolf Bosak, Janko Pintar i Josip Štimac svi iz 2. proleterskog bataljona, a ranjena su 2 borca.¹² Jurišajući na bunkere istakao se Rudolf Franić, bombaš i desetar, zatim komandiri vodova Pero Badovinac i Josip Duvnjak. Neprijatelj nije mogao, a da ne prizna poraz. Zapovjedništvo Glavnog stožera (generalštab) domobranstva u Dnevnom izvješću 253 od 10. IX 1943, pored ostalog, napisalo je: »9. IX partizani su zauzeli s. G. Vas... i raspršili našu sat koja je pretrpjela osjetne gubitke. Druga naša sat iz Novog Sela... zbog jake ugroženosti povukla se u sjeverozapadnom smjeru preko njemačke granice...«¹³

Oslobođenje Gornje Vasi i Novog Sela bio je značajan uspjeh 13. proleterske brigade. Time je ogromna većina Žumberka bila oslobođena, što je omogućilo jačanje, slobodnije i efikasnije djelovanje narodnooslobodilačkih odbora, partijskih i antifašističkih organizacija. Rukovodstvo Nezavisne Države Hrvatske zabrinulo se za Stojdragu, pa je 10. septembra za pojačanje njene posade uputilo jednu četvu Poglavnikova tjelesnog združenja (brigade) iz Zagreba. Brigada i Žumberačko-pokupski odred dobili su prostraniju pozadinu tako da su se u narednom periodu mogli odlučnije angažovati u dejstvima prema dolini Kupe i prema komunikacijama Zagreb - Karlovac. Na postignutom uspjehu, brigadi je čestitao štab 2. operativne zone Hrvatske. U njegovom dopisu štabu brigade od 25. septembra 1943. pored ostalog, pisalo je: »Na velikim uspjesima koje ste imali u Gornjoj Vasi i konačno likvidirali XIII ustašku bojnu čestitamo vama i vašim borcima. Naše misli i osjećanja, naše čestitke izrazite svim vašim borcima, vojnim i političkim rukovodiocima.«¹⁴

9 Od dva talijanska oficira koji su prethodnog dana sa dva tenka pobjegli iz Jastrebarskog jedan je pristao da učestvuje u napadu, a ostali članovi njegove posade, kao i posada drugog tenka, nađeni su među borcima brigade koji su prije rata služili u tenkovskim jedinicama Jugoslovenske vojske.

10 Arhiv VII, k. 726, br. reg. 45-1/7: Operativni izvještaj štaba 2. proleterskog bataljona od 10. IX 1943. štabu 13. proleterske brigade.

11 Arhiv VII, k. 726A, br. reg. 32/13. Operativni izvještaj štaba 3. proleterskog bataljona od 20. IX 1943. štabu 13. proleterske brigade.

12 Zbornik, tom V, knj. 19, str. 393-397: Operativni izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 21. IX 1943. Glavnom štabu Hrvatske i štabu 2. operativne zone Hrvatske.

13 Zbornik, tom V, knj. 19, str. 635-636.

14 Arhiv VII, k. 1471, br. reg. 41/6.

Događaji u vezi s kapitulacijom Italije i napad na Ozalj

U toku napada na Gornju Vas, 9. septembra, štab brigade doznao je daje kapitulirala fašistička Italija. Glavnina njegovih snaga ne samo što je tada bila angažovana u borbama, već je bila i dosta udaljena od najbližih talijanskih posada u Jastrebarskom, Draganićima i Ozlju da bi mogla nešto brzo uraditi u pogledu njihovog razoružanja prije nego što to urade ustaše i Nijemci. Ipak, štab 1. proleterskog bataljona, koji se nalazio u Svetoj Jani sa četama orijentisanim prema Jastrebarskom i Plešivici, a koji je za kapitulaciju Italije saznao preko radija uveče 8. septembra, preduzeo je izvjesne mjere da razoruža posadu u Jastrebarskom, koju su sačinjavali dijelovi 74. puka divizije »Lombardija.«

Predstavnici 1. proleterskog bataljona u toku noći dva puta su pregovarali s komandom talijanske posade ali oba puta bez uspjeha. Talijanski oficiri plašili su se da se predaju partizanima, izgovarajući se pri tom da to ne mogu uraditi bez naređenja komande divizije, koja se nalazila u Karlovcu, a bataljon nije imao snaga da ih na to vojnički prisili.¹⁵

Ono što nije uradio 1. bataljon uradile su ustaše. One su 9. septembra oko 7 sati stige iz Pesarovine, Plešivice i Zagreba, i poslije manjeg otpora ubile komandanta posade, zarobile njenu komandu i razoružale vojnike izuzev manjeg broja koji su iz mjesta pobjegli na jugoistok ali su razoružani od Turopoljskopoljskog odreda u Lučelnici, a zatim upućeni na Kordun. Ustaše su prije podne toga dana razoružale talijanske posade i u Zdenčini, Domagoviću i Draganićima.

U potragu za talijanskim vojnicima radi njihovog hvatanja štab 1. proleterskog bataljona toga dana na sektor Črnilovec - Volavje - Novaki - Čabdin, uputio je jednu četu ali je ona uspjela da uhvati samo 2 talijanska vojnika, dok ih se oko 30 samo predalo. Jedan vod ove čete sukobio se sa ustaškom motorizovanom kolonom u Novakima, koja se kretala od Draganića prema Jastrebarskom i u jednosatnoj borbi ubio i ranio oko 14 ustaša.¹⁶ Toga dana je i 3. četa 3. proleterskog bataljona zarobila 20 talijanskih vojnika koji su iz Draganića pokušali da pobjegnu u Ozalj i zaplijenila 2 puškomitraljeza i 10 pušaka.¹⁷ U nedostatku snaga u tom rejonu, štab brigade je na cestu između Ozlja i Kamanja uputio Glumačku grupu i pozadinske jedinice koje su bile suviše male da bi nešto uradile naspram brojnim talijanskim snagama koje su se iz Karlovca i Ozlja izvlačile prema Metlici. Ipak, uspjele su da razoružaju jednu grupu talijanskih vojnika. Ukupno se u tome vremenu, prema operativnom izvještaju štaba 13. proleterske brigade od 21. septembra 1943. upućenom Glavnom štabu Hrvatske, brigadi javilo, ili su njene jedinice zarobile, oko 65 talijanskih vojnika sa 3 puškomitraljeza, jednim automatom i 14 pušaka.¹⁸ Gotovo svi su oni izjavili da žele da se vrate u Italiju, što im je i omogućeno, dok su samo pojedinci ostali u brigadi.¹⁹

U vezi s kapitulacijom fašističke Italije njemačka Vrhovna komanda oružane sile veoma brzo je reagovala. Ona je 8. septembra telegramom naredila sprovođenje plana »Aksa«, pridržavajući se principa da »nikakvo naoružanje i nikakva oprema ne smiju da padnu u ruke neprijatelju«, spriječavajući pri tome eventualno kasnije angažovanje talijanskih snaga protiv Nijemaca. Djelovala je zavisno od uslova i situacije u Italiji i na Balkanu. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj na-

15 U to vrijeme 3. četa ovog bataljona, zajedno s političkim komesarom bataljona, nalazila se u Turopolju i Posavini. Ona je u selima Kuće, Veleševac, Trebarjevo i drugim održala više zborova s narodom radi političkog djelovanja, mobilizacije novih boraca i podrške novoformiranom Turopoljsko-posavskom partizanskom odred. Ona se u noći između 10. i 11. septembra vratila u sastav bataljona (Arhiv VII, k. 726, br. reg. 8-1/5: Izvještaj političkog komesara 1. proleterskog bataljona od 11. IX 1943. štabu 13. proleterske brigade).

16 Arhiv VII, k. 726, br. reg. 34-1/1: Operativni izvještaj štaba 1. proleterskog bataljona od 18. IX 1943. štabu 13. proleterske brigade.

17 Arhiv VII, k. 726A, br. reg. 32/13: Operativni izvještaj štaba 3. proleterskog bataljona od 20. IX 1943. štabu 13. proleterske brigade.

18 Zbornik, tom V, knj. 19, str. 395.

19 Iz Pregleda socijalnog i nacionalnog sastava 13. proleterske brigade na dan 1. XI 1943. (Arhiv VII, k. 9A, br. reg. 24-2) vidi se da su se tada u brigadi nalazila svega 2 Talijana.

ređeno je da se njene oružane snage imaju takođe angažovati za razoružanje Talijana i posjedanje istočne jadranske obale uz obećanje da će joj ova obala pripasti.²⁰

Pozivajući se na ovaj telegram Komanda njemačke 2. oklopne armije 9. septembra 1943. izdala je Armijsku zapovijest br. 1, kojom je konkretnizovala zadatke potčinjenim jedinicama. Treći SS armijski oklopni korpus »Germanija« pored ostalog, dobio je zadatak da razoruža talijanske jedinice na svom području, a prije svega u rejonu Karlovca i Ogulina, i da na sigurno mjesto uskladište zaplijenjeno oružje i drugu opremu, zatim da »bezuslovno neutrališe rejon oko Zagreba«.²¹ Jedinice ovog korpusa su poslije podne toga dana iz Zagreba stigle u Karlovac, gdje su ustaše prije podne, poslije kraćeg sukoba razoružale talijanske jedinice sa komandom divizije »Lombardija« na čelu. Talijanska posada iz Ozlja povukla se prema Metlici i Novom Mestu ali su je tamo zajedno s tamošnjim talijanskim jedinicama, razoružali slovenački partizani. Nakon toga su na operativnom području brigade ostale njemačke i ustaško-domobranske jedinice.

Dok su Nijemci veoma brzo reagirali na kapitulaciju Italije, štab 2. operativne zone Hrvatske je tek 10. septembra uputio dopis štabu 13. proleterske brigade u kome mu je ukazao da nastoji iskoristiti situaciju nastalu kapitulacijom Italije, da jedinice naoruža oružjem talijanskih vojnika. »Potrebno je«, pisalo je pored ostalog u dopisu, »da stupite s njima u vezu i zajednički spriječite njemačkim fašistima da razoružavaju talijanske vojnike i plijene njihove magazine.«²² Međutim, više se nije imalo s kim stupiti u vezu jer su Talijani na operativnom području brigade već bili razoružani.

Istim dopisom brigadi je stavljeno u zadatak da i dalje djeluje prema Zagrebu, zatim duž Save prema Sisku, na željezničke pruge Zagreb - Karlovac i Zagreb - Sisak i da saraduje sa slovenačkim partizanima u Beloj krajini i u Krškoj dolini.

U novoj situaciji iako je još ranije planirao da poslije zauzimanja Gornje Vasi i Novog Sela napadne ustaše u Plešivici, štab 13. proleterske brigade odlučio se da napadne i zauzme Ozalj i onesposobi tamošnju hidrocentralu. Smatrao je da za to u datoj situaciji, dok još u mjesto nijesu stigle njemačke jedinice i posadu pojačale ustaško-domobranske snage, postoje realni izgledi na uspjeh. Štab brigade imao je podatak da se u Ozlju nalazi jedan kombinovani bataljon od tri čete domobrana i jedne čete ustaše ukupne jačine oko 450 vojnika. Računalo se i s tim da se domobrani, na osnovu obavještenja jednog domobranskog oficira s kojim je održavana veza, neće uporno boriti i da će ih biti lako savladati. Inače samo mjesto bilo je dobro utvrđeno i pripremljeno za odbranu. Sve fortifikacijske objekte, među kojima i više armiranobetonskih bunkera, izradili su Talijani u toku rata, a po njihovom odlasku posjele su ih ustaše.

U toku noći između 10 i 11. septembra 2. i 3. proleterski bataljoni, od Gornje Vasi i Novog Sela, vratili su se u rejon Krašića, i štab brigade 12. septembra izdao je zapovijest za napad na Ozalj. Planom bilo je predviđeno da se 3. proleterski bataljon, ojačan Vivodinskom partizanskom četom, prebaci kod Kamanja na desnu obalu Kupe i napadom s juga i zapada, uz obezbjeđenje od Karlovca kod Slapna, zauzme Ozalj. Drugi proleterski bataljon trebalo je da s jednom četom napada sa sjevera, uz podršku artiljerije i minobacača (2 topa i 2 minobacača iz sastava 4. proleterskog bataljona) zauzme most na Kupu, a ostalim snagama da na vatrenim položajima kod Svetog Roka osigura topove i minobacače, koji su imali zadatak da poruše bunkere na pravcu napada čete 2. proleterskog bataljona i omoguće joj prodor do mosta. Prvi bataljon Žumberačko-pokupskog određenja dobio je zadatak da zatvori pravac Zorkovac - Ozalj i da minerskom vodu brigade omogući rušenje željezničke pruge između ova dva mjesta. U starom rejonu rasporeda Sveta Jana - Slavetić, 1. proleterski bataljon zadržan radi kontrole

20 Zbornik, tom XII, knj. 3, str. 536-538: Telegram Generalštaba njemačke Vrhovne komande oružane sile od 8. IX 1943. dijelu potčinjenih jedinica.

21 Zbornik tom XII, knj. 3, str. 540-546.

22 Zbornik, tom V, knj. 19, str. 123.

neprijatelja u rejonu Jastrebarsko - Plešivica i 2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda kod Pokleka radi zatvaranja pravca Stojdraga - Novo Selo, s tim da o situaciji redovno izvještavaju štab brigade koji se nalazio u Vrhovcu. Pored toga jedan bataljon Karlovačkog partizanskog odreda zatvorio je pravac Karlovac - Ozalj. Početak napada određen je u 19 sati 12. septembra. Bilo je predviđeno ako se ne uspije u toku noći da se napad produži sljedećeg dana.²³

*Kolona 1. bataljona 13. proleterske na putu prema Travniku, novembra 1943.
(Iz zbirke Muzeja revolucije naroda Hrvatske u Zagrebu)*

Kako je bilo i planirano napad je počeo u određeno vrijeme dejstvom topova i minobacača po neprijateljskim utvrđenim točkama na što je neprijatelj odgovorio vatrom iz svojih oruđa. Sva nastojanja da se u toku noći prodre u Ozalj protivnik je upornom odbranom uspio da osujeti. Borbe su nastavljene i sljedećeg dana. Iako su dijelovi brigade odlučno napadali neprijatelj je uspio da se održi zahvaljujući solidno izgrađenim utvrđenjima. Toga dana je bataljon Karlovačkog odreda koji je zatvarao pravac Karlovac - Ozalj povučen sa tog pravca pošto je štab 1. korpusa NOV Hrvatske angažovao ovaj odred za dejstvo na pruzi Karlovac - Rijeka, čime je pomenuti pravac ostao otvoren. Istog dana brigada je od Glavnog štaba Slovenije dobila jednu haubicu od 150 mm sa nešto više granata.²⁴ Haubicu i municiju za nju dovukla su dva pomenuta tenka iz Metlike. Ne odustajući od namjere, štab brigade noću između 13. i 14. septembra pokušao je da zauzme Ozalj ali je i taj napad odbijen. Da bi zatvorio pravac od Karlovca i spriječio upućivanje pomoći napadnutoj posadi, štab brigade uputio je 14. septembra na taj pravac dvije čete 2. proleterskog bataljona s lijeve obale Kupe. Is-

23 Arhiv VII, k. 729, br. reg. 21-1/4: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade od 12. IX 1943. potčinjnim jedinicama.

24 Brigada je imala do tada dva topa: jedan protivtenkovski od 47 mm i jedan brdski 65 mm. Tom brdskom topu borci su dali ime »Marko« i neobično su ga cijenili jer je u niz borbi odigrao značajnu ulogu. Haubicu su ubrzo nazvali »Veliki Marko«. Štab brigade planirao je da njome povremeno tuče Karlovac, Plešivicu i Jastrebarsko, a po mogućnosti i Zagreb.

tovremeno uz pritisak pješadije počeo je da tuče Ozalj dobijenom haubicom, pa je neprijatelj imao manje gubitke.²⁵

U toku napada neprijateljeva avijacija bila je veoma aktivna. Ona je u više naleta mitraljirala i bombardovala jedinice brigade oko Ozlja, a 14. septembra uslijedila je i intervencija njemačkih snaga iz Karlovca. U Ozalj se probilo 20 tenkova i 30 kamiona s njemačkim vojnicima i ustašama. Podržane tim snagama ustaše su poslije podne toga dana uspjele da prodru preko mosta na Kupi, a zatim 1 da potisnu dijelove 4. bataljona i četu 2. proleterskog bataljona na sjever i da ovladaju rejonom oko crkve Sv. Rok. Pošto više nije bilo izgleda na uspjeh štab brigade u toku naredna tri dana povukao je snage koje su se nalazile južno od Kupe preko ove rijeke u rejon Krašić - Vrhovac i odustao od daljih napada. Pokazalo se da je neprijatelj bio potcijenjen, a snage angažovane u napadu nedovoljne da bi zauzele dobro utvrđeni Ozalj. Brigada je u tom napadu imala 2 poginula i 12 ranjenih boraca.²⁶

Dok su glavne snage brigade bile angažovane u borbama oko Ozlja, 1. proleterski bataljon, 12. septembra, sa dvije čete postavio je zasjedu na cesti Jastrebarsko - Karlovac kod Izimja na koju je od Karlovca naišla njemačka motorizovana kolona od 4 tenka, 2 oklopna automobila i 20 kamiona. U borbi koja je vođena dva i po sata ubijeno je i ranjeno oko 30 njemačkih vojnika i oficira, uništena 4 i oštećena 3 kamiona i zaplijenjena manja količina naoružanja i opreme bez vlastitih gubitaka. Slijedećeg dana, pošto su ustaše napadom od Stojdrage u zahvatu ceste prema Gornjoj Vasi uspjele da potisnu 2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda, koji je zatvarao taj pravac, i da zauzmu Novo Selo, štab brigade iz rejona Svete Jane preko Višoševića i Kordića ka Novom Selu uputio je 1. proleterski bataljon. Napadom u bok iz rejona Sičevac - Bratelji on je iznenadio ustaše, nanio im manje gubitke i odbacio ih prema Stojdragi, nakon čega se narednog dana povratio u stari rejon rasporeda.

Narednih dana jedinice brigade su odbile nekoliko ispada neprijatelja iz Ozlja prema Vrhovcu i izvodile diverzije na cesti i željezničkoj pruzi Zagreb - Karlovac, ometajući saobraćaj neprijatelja i nanoseći mu gubitke. Tako je u noći između 14. i 15. septembra minerski vod, uz obezbjeđenje dijelova 1. proleterskog bataljona, postavio minu na pruzi između Domagovića i Lazina na koju je naišao voz i tom prilikom je izbačena iz šina lokomotiva sa 8 vagona. Slijedeće noći miniran je cestovni most preko potoka Kupčine u selu Stančaki.²⁷

Prvi proleterski bataljon 20. septembra postigao je značajan uspjeh kad je na cesti Zagreb - Karlovac kod Desinca u zasjedi sačekao kolonu od 8 kamiona, 2 oklopna i jednim putničkim automobilom sa njemačkim vojnicima i tom prilikom ubio 20 i zarobio 4 vojnika, uništio oklopni automobili i zaplijenio manju količinu ratnog materijala. Slijedećeg dana 2. proleterski bataljon odbio je ispad neprijatelja iz rejona Draganića prema Krašiću. Od ostalih akcija treba istaći da je minerska grupa 23. septembra srušila željeznički most na Okinčici, a slijedeće noći i most na glavnoj cesti kod Izimja.

U međuvremenu dok su vođene borbe za Ozalj, štab brigade obrazovao je kurs za tenkiste gdje je jedan talijanski oficir, koji je prije izvjesnog vremena pobjegao s dva tenka iz Jastrebarskog, obučavao 15 boraca za tenkovske posade. Po završenom kursu oko 20. septembra obrazovanje tenkovski vod čime je brigada dobila novu borbenu jedinicu.

25 O tim gubicima i borbama je Zapovjedništvo Glavnog stožera domobranstva u Dnevnom izvješću br. 258 od 15. IX 1943. napisalo: »Noću 13/14. IX partizani su pokušali zauzeti Ozalj, ali su odbijeni. - 14. IX partizani su haubicama bombardirali Ozalj. Raneno je 18 ljudi, a razrušena su 2 naša bunkera. - Istog dana poslije podne 2 naše haubice tukle su neprijateljsko topništvo...« (Zbornik, tom V, knj. 19, str. 661).

26 Zbornik, tom V, knj. 19, str. 393-397: Operativni izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 21. IX 1943. Glavnom štabu Hrvatske i štabu 2. operativne zone.

27 Arhiv VII, k. 726, br. reg. 34/1: Operativni izvještaj štaba 1. proleterskog bataljona od 18. IX 1943. štabu 13. proleterske brigade.

Neuspjio pokušaj Nijemaca, ustaša i domobrana da iznenadnim napadom krajem septembra 1943. razbiju brigadu

S obzirom da sredinom septembra brigada nije bila angažovana u većim borbama, njen štab planirao je da je u pogodnom momentu prikupi na jednom mjestu kako bi se jedinice bolje upoznale jer su gotovo stalno djelovale odvojeno, zatim da tom prilikom, uz priredbu, novi borci što svečanije polože partizansku zakletvu. Za to vrijeme brigadu je trebalo da obezbjedi Žumberačko-pokupski odred, a nakon toga planirano je da se i odred prikupi najednom mjestu i njegovi novi borci da polože zakletvu. Od borbenih akcija štab brigade planirao je da napadne i zauzme Plešivicu što bi mu omogućilo da glavne snage preko Okića usmjeri prema Svetoj Nedelji i Samoboru. U vezi s tim, štab brigade 21. septembra naredio je da se 1. proleterski bataljon prikupi u Kupčini, 2. proleterski bataljon u Brleniću i Brezariću, 3. proleterski bataljon u Krašiću i Hrženiku, 4. proleterski bataljon u Pribiću Crkvenom i Donjem Pribiću, s tim da izvrši i reorganizaciju svojih jedinica, četa za vezu u Hutinu, omladinska četa u Dolu i tenkovski vod u Medvenoj Dragi. Predah je iskorišćen za popravku obuće i kranje odjeće.²⁸

Napadi i diverzije 13. proleterske brigade na cesti i željezničkoj pruzi Zagreb - Karlovac bile su veoma osjetljive za njemačke snage jer su im ometanjem saobraćaja stvarale ogromne teškoće prilikom manevra trupama i sredstvima u vrijeme kada su vodile žestoke borbe sa jedinicama 13. primorsko-goranske divizije NOVJ za ovladavanje Istrom i Hrvatskim primorjem. Zbog toga su Nijemci odlučili daju brzim obuhvatnim napdom s juga iz Ozlja i jugoistoka, s linije Domagović - Draginići, ka Krašiću razbiju i na taj način osiguraju nesmetan saobraćaj na pomenutim komunikacijama. Za ostvarenje ove zamisli angažovani su dijelovi 5. tenkovskog puka, jedan bataljon 14. SS motorizovanog policijskog puka i približno dva bataljona ustaša i domobrana.

Da bi postigli iznenađenje a time ostvarili što bolji uspjeh, neprijateljeve snage su u toku noći izašle na polazne položaje za napad a radi varke i obmane jedan broj vojnika, umjesto šljemova na glavama imao je partizanske kape (troge) s petokrakom zvijezdom. Napad pješadije od Ozlja i Domagovića, tenkova od Draganića, uz podršku avijacije (»štuke«) počeo je ujutro 27. septembra. Brigada se zatekla u pomenutim rejonima rasporeda, taman kad su borci doručkovali po kućama, ili su pak izvodili jutranju gimnastiku. Bili su iznenađeni naročito snažnim dejstvom avijacije, tri grupe po tri aviona, čiji se prvi napad bez krčenja i uočavanja ciljeva sručio na Krašić gdje su se nalazile dvije čete 3. proleterskog bataljona, koje su pretrpjele teške gubitke, naročito 2. četa koja je ostala bez komandnog kadra i bila gotovo razbijena. Poginuli su komandir čete Mile Krivokuća, njegov zamjenik Ivan Pavlović, zamjenik političkog komesara Ivan Špiljak i vodni delegat Krsto Rupić, odnosno ukupno 15 boraca i starješina u četi. Jedna bomba pala je na zgradu u kojoj se nalazio štab bataljona ali nije eksplodirala. Očito daje neprijatelj znao tačan raspored i smještaj jedinica u Krašiću. Štab brigade zatekao se u srednjevjekovnom dvorcu Kukuljević u blizini Krašića, koji je takođe bombardovan i dobrim dijelom razrušen. Neprijatelj koji je napadao od Ozlja brzo je prodro u Hržnik, a zatim i u Krašić u koji je gotovo istovremeno prodrla tenkovska kolona od Draganića. Treći proleterski bataljon iz Krašića i Hrznika kao i 4. proleterski bataljon iz rejonu Pribića povukli su se na sjever.

Prodorom neprijatelja u rejon Krašića, 2. proleterski bataljon koji se nalazio u rejonu Brlenić - Brezarić bio je odsječen od glavnine brigade. On se povukao u šumu Jazbina i tu ostao pritajen čitav dan. Od bombardovanja poginuo je jedan borac ranjeno 5 boraca među kojima je bio Marko Rapo, komandant bataljona.

28 Arhiv VII, k. 1472, br. reg. 46/1: Naredenje štaba 13. proleterske brigade od 21. IX 1943. potčinjenim jedinicama.

Napad ustaša i domobrana od Domagovića i Izimja bio je usmjeren na 1. proleterski bataljon u rejonu Gornje Kupčine. Sudar je bio veoma žestok i nakon dva sata borbe neprijatelj je uz velike gubitke prisiljen da se povuče do ceste Izimje - Čeglje - Draganići. Kad su se dijelovi bataljona u gonjenju zatekli u polju, neprijatelju su stigli u pomoć tenkovi i oklopni automobili i avijacija. Našavši se na brisanom prostoru dijelovi bataljona pretrpjeli su velike gubitke od tenkova i avijacije i bili prisiljeni da se u veoma teškim uslovima puvuku najprije do prve šume istočno od Gornje Kupčine, a zatim i iz ovog sela da bi spriječili prodor neprijatelja prema Donjem Pribiću. Međutim, neprijatelj je nakon toga prestao da napada na tom pravcu.

Na svim pravcima neprijatelj je napadao brzo i drsko. Posebno je bila aktivna avijacija koja je uspješno podržavala trupe na zemlji. Avioni su se cijelog dana smjenjivali u vazduhu, a u dva navrata spuštali su se na livadu kod Krašića doturajući borbena sredstva i pomoć u pješadiji. Uveče neprijatelj se na svim pravcima povukao u garnizone, a jedinice brigade vratile su se brzo u rejone u kojima su se nalazile prije početka napada.

Prema procjeni štaba brigade, neprijatelj je u ovom napadu pretrpio osjetne gubitke, ali su i gubici brigade bili veliki - 77 izbačenih iz stroja od tagaje 35 poginulo, 27 ranjeno i 15 nestalo. Izgubljen je tenk, protivtenkovski top, puškomitraljez, minobacač i 5 pušaka, pored veće količine razne municije. I pored toga što je mnogo očekivao od ovog napada, i pri tome uspio da iznenadi brigadu i da joj nanese osjetne gubitke, neprijatelj nije uspio da je razbije. Ona je ostala sposobna da i dalje tuče njegove snage, ometa saobraćaj i nanosi mu gubitke na komunikacijama Zagreb - Karlovac. To je pokazao i 2. proleterski bataljon koji je već u noći između 28. i 29. septembra, uz obezbjeđenje 1. proleterskog bataljona prema Jastrebarskom i Draganićima i angažovanje 3. proleterskog bataljona prema Ozlju, napao i savladao domobranske posade na željezničkim stanicama Domagović i Lazina, koje su potpuno uništene, zatim je pruga prekinuta na više mjesta i dignut u vazduh most u Draganićima. Zarobljena su 53 domobrana i zaplijenjeno 76 pušaka, 5.000 metaka, 100 šinjela i druga oprema, uz vlastite gubitke od jednog poginulog i 4 ranjena borca.²⁹

Neosporno da je u vezi s iznenadnim napadom na brigadu podbacila oba-vještajna služba, a nije bilo ni potrebne budnosti. Glavni štab Hrvatske je zbog toga oštro zamjerio štabu brigade i učinio ga odgovornim za gubitke. Štabu brigade 3. oktobra 1943, upućen je dopis u kome je konstatovano: »Neopreznost i nebudnost od strane vašeg štaba, kao i ostalih potčinjenih štabova u odnosnoj situaciji, posljedica je ovakvog teškog udara, kojeg je brigada pretrpjela. Krivicu i punu odgovornost za ove teške gubitke u selu Krašiću, snosi u prvom redu štab te brigade.«³⁰

Zauzimanje Stojdrage i Plešivice

U međuvremenu, pošto je planirao napad sa 7, 8. i 13. divizijom 1. korpusa NOV Hrvatske na neprijateljeve snage u rejonu Ogulina, Glavni štab Hrvatske je sredinom septembra privremeno stavio 13. proletersku brigadu pod komandu štaba ovog korpusa radi bolje organizacije sadejstva sa njegovim divizijama u pomenutom napadu. U vezi s tim, štab 1. korpusa 23. septembra uputio je naređenje brigadi da 25, 26, 27. i 28. septembra onesposobi za svaki saobraćaj željezničku prugu Zagreb - Karlovac i da je u te dane drži u svojim rukama, zatim da spriječi nadiranje neprijatelja od Zagreba i veže ga za sebe u slučaju eventual-

²⁹ Zbornik, tom V, knj. 19, str. 591-593: Izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 30. IX 1943. Glavnom štabu Hrvatske i štabu 2. operativne zone Hrvatske i Arhiv VII, k. 726, br. reg. 22/1 i 47/1, zatim k. 726A, br. reg. 10/18 i 16/13: Operativni izvještaj štaba 1. proleterskog bataljona od 28. IX 1943, štaba 2. proleterskog bataljona od 30. IX 1943, štaba 3. proleterskog bataljona od 29. IX 1943. i štaba 4. proleterskog bataljona od 28. IX 1943. štabu 13. proleterske brigade.
³⁰ Arhiv VII, k. 104B, br. reg. 2-1/1.

nog njegovog pokreta. U naređenju istaknuto je da je »ovaj zadatak vrlo važan« i da će »od njegovog izvršenja zavisiti uspjeh ostalih operacija.«²¹³¹

U vezi s operacijom u rejonu Ogulina, Glavni štab Hrvatske se sporazumio s Glavnim štabom Slovenije da ovaj s dijelom svojih snaga napadne i likvidira neprijateljevu posadu u Stojdragi. O tome je Glavni štab Hrvatske dopisom od 25. septembra obavjestio štab 13. proleterske brigade i naredio mu da odmah stupi u vezu sa slovenačkim jedinicama i da u napadu na Stojdragu angažuje jedan svoj bataljon uz prisustvo jednog člana štaba brigade. U dopisu ukazano je i na važnost operacije u rejonu Ogulina, značaj učešća brigade u njoj rušenjem komunikacija Zagreb - Karlovac i da u vezi s tim da odgovarajuće zadatke i Žumberačko-pokupskom i Turopoljsko-posavskom partizanskom odredu.³² Međutim, potpuno izvršenje svih zadataka omeo je iznenadni napad neprijatelja na brigadu. Pored toga i veza štaba brigade sa Glavnim štabom Hrvatske, štabom 1. korpusa i štabom 2. operativne zone bila je slaba. Radio-veza bila je prekinuta, a kurirska nesigurna i spora tako da su naređenja stizala sa zakašnjenjem od 4 do 10 pa i 15 dana.³³

Na osnovu dogovora glavnih štabova Hrvatske i Slovenije krajem septembra su u Žumberak stigle 4. slovenačka brigada »Matija Gubec« i 15. belokrajinska brigada, kao i artiljerijski divizion, iz sastava 15. divizije NOV Slovenije. Kako je bilo planirano, uveče 30. septembra brigada »Matija Gubec«, zajedno s dijelovima Žumberačko-pokupskog odreda napala je ustašku posadu u Stojdragi. U napadu trebalo je da učestvuje i 3. proleterski bataljon postavljanjem zasjede istočno od Stojdrage radi spriječavanja izvlačenja neprijatelja prema Samoboru. Dvadeset devetog septembra predveče krenuo je bataljon iz rejona Krašić - Hrnjnik i poslije noćnog marša preko Gornje Vasi oko podne slijedećeg dana stigao u Budinjak. Odatle je jednu četvu uputio u Kordiče, a sa dvije krenuo prema Stojdragi da bi postavio zasjedu. Međutim, pod pritiskom slovenačkih partizana, a naročito dejstva artiljerije, ustaše su se iz Stojdrage povukle prema Gabrovici, a zatim u Samobor prije nego što je 3. bataljon stigao na određeno mjesto da bi ih u tome onemogućio. Uspio je jedino da zaplijeni manje količine oružja, municije i razne opreme od neprijatelja koji se u neredu povlačio. Očito da sadejstvo u napadu svih jedinica nije bilo dobro organizovano i usklađeno. Poslije napuštanja Stojdrage, ustaše (dijelovi Poglavnikovog tjelesnog zdruga) su se 1. oktobra povukle i iz Čadara u Samobor. Nakon toga 3. proleterski bataljon se prikupio u Draganošu.

Zauzimanjem Stojdrage i dolaskom dvije slovenačke brigade u Žumberak stvoreni su uslovi i za dugo planirani napad na ustašku posadu u Plešivici. Štab 13. proleterske brigade imao je podatak da posada Plešivice broji oko 200 ustaša naoružanih s jednim brdskim topom, 2 minobacača, 4 mitraljeza, 24 puškomitraljeza i puškama. Bila je solidno utvrđena rovovima i bunkerima ozidanim od kamena i cigle. Najbliže neprijateljeve posade sastavljene od Nijemaca, ustaša i domobrana nalazile su se u Samoboru, Jastrebarskom i Draganićima udaljenim 5 do 10 kilometara.

Štab brigade planirao je da napad na Plešivicu, uz podršku artiljerije, izvrši 1. proleterski bataljon obuhvatajući je s istoka, sjevera i zapada. Napad od neprijatelja u Samoboru trebalo je da osigura 3. proleterski bataljon u rejonu sela Rude, a od neprijatelja u Jastrebarskom 2. proleterski bataljon kod Novosela, s tim što je s jednom četvom trebalo da zatvori i pravac Jastrebarsko - Sveta Jana kod Malunja. Četvrti proleterski bataljon imao je zadatak da dijelom snaga i

31 Zbornik, tom V, knj. 19, str. 439.

32 Arhiv VII, k. 104A, br. reg. 42-1/2.

33 U izvještaju Glavnom štabu Hrvatske od 4. X 1943. štab 13. proleterske brigade žali se daje veza sa štabom 2. operativne zone vrlo slaba i da poštu čeka po 15 dana (Arhiv VII, k. 105B, br. reg. 15-3). U pogledu održavanja veze i, štab 1. korpusa NOVH 6. X 1943. u dopisu štabu 13. proleterske brigade je konstatovao: »Uopće veza s vama je vrlo slaba, pored svega našega nastojanja nikako ne možemo doznati gdje se zapravo nalazite i da li ste pristupili dodijeljenom vam zadatku, tj. njegovom izvršenju« (Zbornik, tom V, knj. 20, str. 149).

sredstava podržava 1. i 2. proleterski bataljon, a kad počne napad da haubicom tuče Jastrebarsko, a minerski vod trebalo je da postavi mine na cestama Jastrebarsko - Plešivica i Jastrebarsko - Sveta Jana, zatim da poruši prugu između Domagovića i Lazina i most na glavnoj cesti od Čeglja. Napad trebalo je da podržavaju dvije haubice, koje su za to dobijene od 15. slovenačke divizije. Štab brigade nalazio se u Kupeč Dolu kod Svete Jane. Početak napada određen je za 18 sati 2. oktobra.³⁴

Napad na Plešivicu bio je sastavni dio šire zajedničke akcije svih partizanskih jedinica koje su se tada zatekle u Žumberku. Tako je slovenačka brigada »Matija Gubec« u noći između 2. i 3. oktobra trebalo da likvidira neprijateljeve posade u Kamenicama i Bistrici kod Samobora, a zatim da vrši i demonstrativni napad na ovo mjesto radi vezivanja neprijatelja. Petnaesta belokrajinska brigada imala je zadatak da te noći napada Ozalj, dok je Žumberačko-pokupski odred sa dva bataljona u rejonu Stojdraga - Breganica - Slani Dol trebalo da održava vezu s brigadom »Matija Gubec« i 13. proleterskom, a sa jednim bataljonom u rejonu Hržnik - Brezarić da povezuje 15. belokrajinsku i 13. proletersku brigadu i da s jednom četom vrši demonstrativni napad na Draganiče.

Napad je počeo u određeno vrijeme dejstvom artiljerije i minobacača po neprijatelju. Za to vrijeme čete 1. proleterskog bataljona podilazile su polaznom položaju za napad. Kako je sadejstvo sa artiljerijom i minobacačima bilo slabo organizovano bataljon je od njihove vatre pretrpio gubitke od 1 poginulog i 10 ranjenih boraca. Rano ujutro bataljon je s polaznog položaja krenuo na jurišni položaj i bio dočekan jakim i organizovanom vatrom ustaša. Radi toga, kao i zbog toga što artiljerija i minobacači nijesu uspjeli da poruše ni jedan bunker, čete nijesu krenule na juriš gdje bi očito pretrpjele teške gubitke, pa im je oko 6 sati naređeno da se povuku na polazne položaje s kojih su nastavile da vrše vatreni pritisak na neprijatelja.

Oko podne 3. oktobra napadnutoj posadi iz Jastrebarskog pristigla su u pomoć dva tenka i četiri kamiona Nijemaca i ustaša. Oni su kod Novosela odbacili četu 2. proleterskog bataljona i prodrli u Plešivicu. I pored toga 1. proleterski bataljon sa dvije čete sa sjevera i zapada nastavio je da vrši vatreni pritisak na neprijatelja sve do uveče toga dana kada je povukao čete na večeru, ostavivši prema neprijatelju po jedan vod iz svake čete. Vjerovatno plašeći se uništenja, oko 19 sati neprijatelj počeo je da napušta Plešivicu i da se povlači ka Jastrebarskom, a dijelom i ka Desincu. To je primjetila jedna četa 1. proleterskog bataljona i odmah je sa dva voda krenula u gonjenje neprijatelja, ali ga nije stigla, dok je s jednim vodom ušla u Plešivicu. U selu, pošto se povukao na brzinu, neprijatelj je ostavio 80.000 puščanih metaka, 105 mina za srednji i 190 mina za laki minobacač, 51 čebe, poljsku kuhinju sa 7 kazana, 7 konja sa samarima, 20 pušaka i drugi ratni materijal.³⁵ Gubici neprijatelja u živoj sili iznosili su oko 20 poginulih i ranjenih i 12 zarobljenih, dok je brigada imala 4 poginula i 10 ranjenih boraca, gotovo svi od vlastite artiljerije i minobacača.

Zauzimanje Stojdrage i Plešivice imalo je veliki ne samo vojni već i politički značaj. Štab 13. proleterske brigade 8. oktobra, pored ostalog, mogao je da izvjesti Glavni štab Hrvatske da »više nema na Žumberku ni jedne točke na kojoj bi se neprijatelj nalazio.«³⁶ A u jednom drugom izvještaju, takođe Glavnom štabu Hrvatske, on je konstatovao: »Politička situacija poslije likvidacije Stojdrage i

34 Arhiv VII, k. 721, br. reg. 3/2: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade od 1. X 1943. za napad na Plešivicu.

35 Arhiv VII, k. 726, br. reg. 25-1/1: Operativni izvještaj štaba 1. proleterskog bataljona od 5. X 1943. štabu 13. proleterske brigade. Prema izvještaju štaba 13. proleterske brigade od 4. X 1943. Glavnom štabu Hrvatske i štabu 2. operativne zone napad je tekao nešto drukčije. Tako »... u toku prve noći iako se je jurišalo nije se uspjelo neprijatelja istisnuti iz njegovih bunkera. U toku sljedećeg dana, tj. 3. X vršeni su čitav dan napadi artiljerijom i pješadijom... Poslije povlačenja tenkova izvršili smo munjeviti juriš gdje je naročito došla do izražaja naša artiljerijska i minobacačka vatra, u koje je vrijeme neprijatelj mogao da bježi« (Arhiv VII, k. 105B, br. reg. 15-3).

36 Zbornik, tom V, knj. 20, str. 201.

Plešivice znatno se je poboljšala u čitavom Žumberku... Sada je Žumberak čitav čist, tako se time omogućava političkim radnicama na terenu da razvijaju svoju djelatnost do maksimuma.«³⁷

Aktivnosti u brigadi van borbe, organizacione, formacijske i kadrovske promjene

Uporedo s vojnim akcijama, u periodu neposredno poslije kapitulacije fašističke Italije, u svim jedinicama brigade, kad god su to uslovi dozvoljavali, odvijao se intenzivan partijski, politički i kulturno-prosvjetni rad. Po četama i štabovima održavani su sastanci partijskih ćelija na kojima su rješavana sva pitanja koja su im nametali život i borbe brigade u datoj situaciji. Njihov rad u okviru bataljona uspješno su objedinjavali i sa njima rukovodili partijski bataljonski biroi. Gotovo redovno su održavani i sastanci aktiva SKOJ-a po četama. Članovi komunističke partije i SKOJ-a u svakoj su četi predstavljali borbeno jezgro služeći za primjer kako po pitanjima borbenosti i hrabrosti tako i po pitanjima discipline, ratnog drugarstva, zalaganja u vojnostručnoj obuci, političkoj nastavi i kulturnoprosvjetoj aktivnosti, kao i u političkom djelovanju u narodu. O pojedinim pitanjima u okviru bataljona raspravljali su na sastancima s komandama četa ili samo s komandirima ili političkim komesarima zavisno od toga da li se radilo o vojnostručnim ili političkim pitanjima.

Dvadeset petog septembra u brigadi na licu bilo je 205 članova KPH, 93 kandidata za članove KPH i 334 člana SKOJ-a.³⁸

Na četnim i vodnim političkim sastancima objašnjavao je značaj kapitulacije fašističke Italije za dalji porast antifašističkih snaga u svijetu i doprinos NOVJ i narodnooslobodilačke borbe izbacivanju Italije iz ratnog stroja i slamanju osovine Rim - Berlin. Ukazivano je i na svijetle perspektive konačne pobjede antihitlerovske kaolacije u drugom svjetskom ratu. O tome što je još, pored toga, u to vrijeme bio sadržaj političkog rada u jedinicama doznajemo, na primjer, iz izvještaja političkog komesara 4. proleterskog bataljona od 4. oktobra 1943. političkom komesaru 13. proleterske brigade. Na četiri politička četna sastanka održana 24. i 25. septembra obrađivane su teme: »1.) Od kakvog je značaja napredovanje Crvene armije za potlačene evropske narode. 2.) Nedovoljna aktivnost englesko-američke armije u današnjem ratu, po ugovoru koji je sklopljen između Saveznika, tako da ni do danas nije otvoren drugi front u Evropi... 3.) Kakav se stav mora zauzeti prema Mačeku i opće napram vodstvu HSS-a prilikom istupa Krnjevića iz Jugoslavenske izbjegličke vlade. 4.) Sa dolaskom novih boraca u naše jedinice razvodnila se disciplina, pa smo i na tome polju poduzeli mjere da se disciplina drugarska, odnos drugova jedan naspram drugome i samodisciplina popnu na jedan viši nivo koji mora imati jedna proleterska jedinica.«³⁹

S obzirom da je brigada u drugoj polovini septembra i u prvoj polovini oktobra popunjena većim brojem novih boraca većinom iz Zagreba, velika pažnja poklonjena je njihovom upoznavanju s ciljevima i karakterom narodnooslobodilačke borbe, zatim objašnjavanju ko su narodni izdajnici - ustaše, četnici, Bela garda i drugi saradnici okupatora, kao i ukazivanju na zadatke i karakter jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, posebno proleterskih brigada, pa i 13. proleterske brigade »Rade Končar.«

Poslije dolaska slovenačkih brigada u Žumberak politički časovi u brigadi bili su posvećeni i značaju i potrebi zajedničke borbe slovenačkih i hrvatskih jedinica protiv njemačkih okupatora i njihovih saradnika ustaša i domobrana, na-

37 Zbornik, tom V, knj. 20, str. 233: Izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 4. X 1943. Glavnom štabu Hrvatske.

38 Arhiv IHRPH, NOV 6/776: Izvještaj zamjenika političkog komesara 13. proleterske brigade od 26. IX 1943. Centralnom komitetu KPH.

39 Arhiv VII, k. 723, br. reg. 23/8.

ročito pri stvaranju borbenog bratstva i jedinstva ne samo među borcima već i između slovenačkog i hrvatskog naroda. Politički komesari jedinica organizovali su drugarske priredbe na kojima je pored umjetničkog programa borcima govoreno o značaju saradnje i borbenog jedinstva između hrvatskih i slovenačkih partizana. Nastojalo se da slovenačke jedinice na svakom koraku u Žumberku osjete gostoprimitstvo i drugarstvo kako u borbama tako i na odmoru. »Politički časovi u jedinicama ovih dana«, pisao je 21. oktobra 1943. politički komesar brigade političkim komesarima potčinjenih jedinica, »moraju biti posvećeni jedinstvu naših dvaju naroda. Na političkim časovima naročito treba isticati epizode (uspomene) iz zajedničkih borbi kod Suhora za vrijeme ofanziva i borbi koje smo vodili u Sloveniji. Također treba istaći značajne uspjehe NOV Slovenije poslije kapitulacije Italije, razbijanje Bele garde i formiranje korpusa u Sloveniji. - Oružano bratstvo srpskog, hrvatskog i slovenačkog naroda, kao i ostalih naroda Jugoslavije sigurna su garancija da ćemo ovu svetu borbu završiti konačnom pobjedom.«⁴⁰

Borci i starješine brigade bili su i aktivni propagatori ciljeva i karaktera NOB-e, kao i tumači vojno-političkih događaja u zemlji i svijetu među narodom u selima u kojima su se zadržavali. Jedinice su tijesno sarađivale s narodnoslobodilačkim odborima i partijskim organizacijama od seoskih narodnooslobodilačkih odbora i seoskih partijskih ćelija do Okružnog narodnooslobodilačkog odbora i Okružnog komiteta KPH za Pokuplje. Posebno dobra saradnja bila je s antifašističkim organizacijama omladine i žena, odnosno s organizacijama USAOH-a i AFŽ-a. Rezultat te saradnje bio je, pored ostalog, i priliv novih boraca u Žumberačko-pokupski odred i brigadu.

Štab brigade i štabovi bataljona poklanjali su značajnu pažnju i kulturno-prosvjetnom radu u jedinicama. Težiše rada u ovom periodu bilo je na održavanju priredbi za borce i narod, a njihovi nosioci su bili brigadna glumačka trupa i bataljonske kulturno-prosvjetne grupe. »Naša glumačka trupa«, pisao je zamjenik političkog komesara brigade 26. septembra Centralnom komitetu KPH, »doprinijela je također mnogo buđenju oslobodilačke svijesti kod naroda. Nakon jednomjesečne turneje po Žumberku i jednom dijelu Slovenije pokazala je divne rezultate... Svojim priredbama u Črnomelju i Metlici još više je doprinijela zblizenju slovenačkog i hrvatskog naroda. Pored izvesnih nedostataka smatramo da će ova trupa uskoro biti jedna od boljih naših glumačkih trupa.«⁴¹ Ostalo je zabilježeno da je 26. septembra Kulturno-prosvjetna grupa 4. proleter-skog bataljona dala priredbu sa umjetničkim programom za borce i narod u Crkvenom Pribiću. Po četama novi borci učili su da pjevaju revolucionarne pjesme, a izdavane su i četne zidne novine. Po bataljonima organizovano je pisanje članaka za bataljonske listove, kao i za brigadni list »XIII proleter-ska«, ali u ovom periodu nije izašao ni jedan od ovih listova, jer se nije stizalo.

Vojnoj obuci boraca, naročito novih, poklanjana je posebna pažnja. Nastojalo se prije svega da se borci obuču u rukovanju oružjem. Oni najmlađi koji do tada nijesu služili vojsku svrstani su u omladinsku četvu i sa njima je izvođena intenzivna vojno-politička obuka, a po njenom završetku raspoređivani su po bataljonima. Za osposobljavanje nižeg komandnog kadra biranog od najborbenijih i najotresitijih boraca, po bataljonima su organizovani kursevi. Značajna pažnja poklanjana je unapređenju službi. Služba veze u okviru brigade - kurirska i telefonska dobro je funkcionisala, ali u održavanju veza s višim komandama bilo je velikih teškoća. Iako je brigada baš u ovom periodu zaplijenila jednu i primila jednu radio-stanicu od Glavnog štaba Hrvatske ona nije uspjela da uspostavi radio-vezu ni sa Glavnim štabom Hrvatske, ni sa štabom 2. operativne zone zbog nedostatka ljudi koji bi umjeli s njima da rukuju.

40 Arhiv VII, k. 723, br. reg. 24/8: Dopis političkog komesara 13. proleter-ske brigade od 21. X 1943. političkim komesarima potčinjenih jedinica.

41 Arhiv IHRPH, NOV 6/776.

Obavještajna služba imala je značajnih uspjeha ali i podbačaja, takav je bio slučaj s napadom neprijatelja na brigadu 27. septembra kada je neprijatelj iznenadio. Zbog svega toga stalno se nastojalo na unapređenju ove službe. Sem toga i budnosti poklanjana je velika pažnja jer je iz Zagreba neprijatelj - ustaše i Nijemci, neprekidno nastojao da u brigadu ubaci svoje agente, što mu je ponekad i uspjelo ali su oni bili otkriveni poslije kraćeg vremena.

Brigadni i bataljonski intendanti, zajedno sa četnim ekonomima uspješno su organizovali ishranu jedinica u saradnji s narodnooslobodilačkim odborima. Kako one nijesu imale kuhinja borci su raspoređivani po kućama na hranu ili im je donošena na položaj. Takav način ishrane u brigadi primjenjivan je sve vrijeme od njenog formiranja do ulaska u sastav 1. proleterske divizije. Ishrana nije mogla biti ujednačena za sve jedinice jer je zavisila od materijalnih mogućnosti sela, gdje su se one nalazile. Ishrana u brdskim pasivnim selima bila je znatno slabija. S odjećom i obućom uvijek je bilo izvjesnih problema, naročito s obućom, a posebno kod novih boraca. Njenom čuvanju poklanjana je velika pažnja. U časovima predaha kad god je za to bilo mogućnosti, organizovalo bi se kranje odjeće i obuće bilo pojedinačno, bilo u improvizovanim radionicama pri štabu brigade i po bataljonima. Glavni izvor za snabdijevanje odjećom i obućom bio je plijen od neprijatelja. Nastojalo se da svaki borac dobije vojničku uniformu - talijansku, ustaško-domobrasku ili njemačku. Što se tiče oružja i municije imalo se onoliko i ono što se otelo od neprijatelja. Izvjesna količina granata za topove i mina za minobacače, kao i jedna haubica dobijeni su od Slovenaca poslije kapitulacije Italije.

I pored oskudice u stručnim kadrovima, sanitetskom materijalu i ljekovima, sanitetska služba uspješno je obavljala svoje zadatke. Ranjenicima su ukazivali prvu pomoć četni bolničari - bolničarke, zatim u bataljonskim previjalištima i u brigadnoj ambulanti, odakle su svi teži ranjenici i bolesnici upućivani u bolnicu 2. operativne zone Hrvatske, koja se nalazila u šumi između Četošića i Sošica. Do sanitetskog materijala i ljekova dolazilo se putem plijena od neprijatelja, a značajne količine dobijene su i preko partijskih i drugih veza od saradnika i simpatizera NOB-e iz Zagreba. Radi podizanja stručnosti za sve sanitetsko osoblje brigade, krajem septembra i početkom oktobra organizovan je dvadesetodnevni bolnički kurs u bolnici 2. operativne zone. Bolničarke iz ove bolnice nalazile su se na mjestima pomenutog osoblja u brigadi dok kurs nije završen.⁴² Da bi se spriječile razne bolesti, od boraca je zahtijevano održavanje lične higijene i uređivanje prostorija ili logora gdje su se zadržavali a radi spriječavanja ušljivosti, odijela i veš redovno su pareni u partizanskim buradima. Zahvaljujući tim i drugim mjerama zdravstveno stanje boraca bilo je dobro.

Povoljnu vojno-političku situaciju nastalu poslije kapitulacije fašističke Italije, štab 13. proleterske brigade, zajedno s Žumberačko-pokupskim odredom koji mu je bio potčinjen u operativnom pogledu, nastojao je da iskoristi i za mobilizaciju novih boraca i brojno jačanje brigade i odreda, kao i za eventualno stvaranje novih jedinica. Petnaestog septembra brigada je po spisku brojala 1199 boraca od toga 142 žene (omladinke), dok je na licu bilo 1065 boraca od toga 135 žena. Naoružana je bila sa 724 puške raznog porijekla (512 »mauzer«, 62 »manliher«, 45 talijanskih, 51 francuska, 44 ruske, 3 razne i 1 protivtenkovska), 10 mitraljeza, 48 puškomitraljeza, 15 automata, 3 topa, 7 minobacača od kojih 3 kalibra 81 mm, &9 pištolja i 2 tenka. Imala je i 54 konja od kojih 34 samo 4. proleterski bataljon kao prateći.⁴³ Jedanaest dana kasnije, 26. septembra, njeno brojno stanje povećalo se za oko 200 boraca, tako daje po spisku imala 1327 borca od kojih 165 žena, a na licu 1.202 borca među kojima i 152 žene.⁴⁴

42 Arhiv VII, k. 1475, br. reg. 33/1: Sanitetski izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 25. IX 1943. Glavnom štabu Hrvatske.

43 Zbornik, tom V, knj. 19, str. 232-233. Pregled brojnog stanja i naoružanja 13. proleterske brigade od 15. IX 1943. godine.

44 Arhiv VII, k. 722, br. reg. 19/2: Pregled brojnog stanja i naoružanja 13. proleterske brigade na dan 26. IV 1943. godine.

Mobilizacija novih boraca vršena je u početku dobrovoljno, pozivima u partizanske jedinice na priredbama, mitinzima, konferencijama i raznim sastancima. I narodnooslobodilački odborj u oktobru počeli su da vrše mobilizaciju, upućivanjem poziva pojedincima. Štab brigade obavještenje 13. septembra od štaba 2. operativne zone Hrvatske da će u brigadu uputiti 200 boraca radnika iz Zagreba koji se nalaze u jedinicama zone, a koje je po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ trebalo uputiti za popunu 1. proleterske divizije.⁴⁵ Te borce trebalo je postepeno upućivati sa Kalnika preko Moslavine u brigadu i direktno iz Zagreba, a u brigadi ih privremeno rasporediti po jedinicama i pripremiti za odlazak u 1. proletersku diviziju kad ona to zatraži. U brigadu je ovim kanalima do kraja septembra stiglo oko 100 boraca, a dolazili su i u oktobru. Kako je narednog mjeseca naređeno da brigada krene u Bosnu u sastav 1. proleterske divizije ovi borci nijesu posebno upućivani, već su ostali u brigadi.

U brigadu sredinom septembra iz njemačkih jedinica prebjeglo je oko 20 vojnika. Među njima bilo je Nijemaca, Švedana, Čehoslovaka, Rusa, Švajcaraca i Holandana. Svi su oni bili prisilno mobilisani u njemačke jedinice, a dolaskom u brigadu dobrovoljno su izjavili da žele da se bore protiv njemačkog nacizma, pa su neko vrijeme i ostali u njoj.

Poslije kapitulacije fašističke Italije i oslobođenja čitavog Žumberka masovni priliv novih boraca bio je u Žumberačko-pokupski odred, a u brigadu manji. Za to, ima više uzroka. Prije svega na Žumberku su se već dvije godine vodile borbe i znatan dio Žumberčana već je stupio u partizanske jedinice, a jedan dio ljudstva uspjela je i NDH da mobiliše u svoje oružane snage 1941. godine i početkom 1942. godine. Osim toga, brigada je povremeno napuštala Žumberak a mogla gaje napustiti i za stalno, pa je i to uticalo na manje stupanje Žumberčana u njene redove.

Od novih boraca koji su stupili u Žumberačko-pokupski odred, a koji su u početku bili svrstani u čete (Vivodinska, Krašička, Okička i Samoborska), štab brigade namjeravao je da formira još jedan partizanski odred, ali se s tim nije složio štab 2. operativne zone Hrvatske, pa je od Vivodinske čete i dijela novih boraca u septembru formiran 3. bataljon u sastavu Žumberačko-pokupskog odreda. Značajno je napomenuti, daje 18. oktobra 1943. štab 2. operativne zone Hrvatske naredio formiranje i Komande Žumberačkog područja,⁴⁶ što je izvršeno 10 dana kasnije u Pokuplju.

Početkom oktobra brigada je popunjena sa 200 boraca iz Hrvatskog primorja koje je po naređenju Glavnog štaba Hrvatske uputila 13. primorsko-goranska divizijama doveo ih je iz Drežnice zamjenik komandanta brigade Dušan Pekić. Bilo je to značajno pojačanje za brigadu. Uporedo s potpunom novim borcima, u brigadi su se pojavili i pojedini slučajevi samovoljnog napuštanja jedinica. Iako su takve nazivali dezerterima, većina njih otišla je u partizanske jedinice koje su se borile bliže njihovih rodni kuća, a samo pojedinci k neprijatelju. Štab brigade takođe je primjetio da »dezerterstva koja su se desila u posljednje vrijeme učestala su baš u vrijeme kada su se formirali novi odredi po raznim sektorima Moslavine, Pokuplja i Zagorja, te je većina nestalih drugova otišla u razne druge terenske jedinice gdje su bliže svojoj kući.« Da bi se ova pojava spriječila, pojačan je politički rad u jedinicama.

Priliv novih boraca, veće količine naoružanja i potrebe za većim borbenim akcijama doveli su tada i do izvjesnih organizacionih, formacijskih i kadrovskih promjena u brigadi. Pored toga što je formiran tenkovski vod, po naređenju štaba brigade od 21. septembra, već slijedećeg dana reorganizovan je 4. proleterski bataljon (prateći). Od njegove mitraljeske čete formirane su dvije: 1. i 2. mitraljeska četa, a od prateće čete - 3. četa minobacača (tri minobacača od 81 mm)

45 Arhiv VII, k. 1472A, br. reg. 27/9: Dopis štaba 2. operativne zone Hrvatske od 13. IX 1943. štabu 13. proleterske brigade.

46 Zbornik, tom V, knj. 20, str. 380-382: Naredba br. 36 štaba 2. operativne zone Hrvatske od 18. X 1943. godine.

i baterija topova (haubica, brdski i protivtenkovski top), dok je ranija 3. četa pionirska dobila brojni naziv 4. četa pionirska.

Početak oktobra u brigadi formirana je auto-četa, a 6. oktobra u Slavetiću novi bataljon koji je dobio naziv 4. proleterski bataljon, dok je raniji 4. proleterski bataljon (prateći) postao 5. proleterski bataljon. Novi bataljon imao je tri čete, a formiran je od novih boraca iz Hrvatskog primorja na taj način što su 1., 2. i 3. proleterski bataljon dali po jedan vod starih boraca sa izvjesnim brojem starješina kao jezgro za novi bataljon, a umjesto tih vodova u bataljone došli su novi borci iz Hrvatskog primorja. Za komandanta novog 4. proleterskog bataljona postavljen je Rade Milanović, do tada zamjenik komandanta 2. proleterskog bataljona, za političkog komesara Mate Mavrić, do tada politički komesar čete u 2. proleterskom bataljonu, za zamjenika komandanta Jovica Mraović, do tada komandir čete u 2. proleterskom bataljonu i za zamjenika političkog komesara Melkior Pilepić Dupin, do tada politički komesar čete u 1. proleterskom bataljonu.⁴⁷ U tom vremenu, komandant 2. proleterskog bataljona postao je Stjepan Mikšić. Za komandira Okičke čete upućen je Pajo Lebetina, a za komandira Samoborske čete Svetozar Trkulja.

Prije ovih promjena 25. septembra 1943. štab brigade je predložio štabu 2. operativne zone, da imenuje za vršioca dužnosti načelnika štaba brigade Miljenka Lipovščaka Modrića, do tada oficira pri štabu 2. proleterskog bataljona, za političkog komesara 2. proleterskog bataljona Stevu Nikoliša, do tada političkog komesara čete u istom bataljonu, za zamjenika komandanta 3. proleterskog bataljona Boška Žigića, do tada v. d. zamjenika komandanta istog bataljona, za zamjenika političkog komesara 3. proleterskog bataljona Alberta Dudukovića, do tada v. d. zamjenika političkog komesara toga bataljona, za političkog komesara 4. proleterskog bataljona (pratećeg) Blaža Jurlina, i za njegovog zamjenika Vjerku Vukonića.⁴⁸ Svi predloženi su se već nalazili na pomenutim dužnostima, pa je štab zone prijedlog usvojio, osim što je mjesto Alberta Dudukovića za zamjenika političkog komesara 3. proleterskog bataljona imenovao Josipa Mesarića, zatim je za zamjenika komandanta 2. proleterskog bataljona postavio Dura Breberinu i za zamjenika komandanta 5. proleterskog bataljona Božu Hinića.

Posljednje borbe brigade u Žumberku i odlazak na Kordun na putu za Bosnu

Poslije zauzimanja Plešivice 13. proleterska brigada se razmjestila u selim Gornji i Donji Pribić, Slavetić, Sveta Jana, Malunje i Plešivica orijentisana prema komunikacijama Zagreb - Karlovac i posadama neprijatelja u Samoboru, Jastrebarskom i Draganićima. Žumberačko-pokupski odred imao je jedan bataljon u Stojdragi, jedan u Vlaškovcu (kod Okića) i jedan u Brezariću. Slovenačka 15. belokranjska brigada nalazila se kod Ozlja, dok su 4. brigada »Matija Gubec« i artiljerijski divizion povučeni u Sloveniju. Štab 13. proleterske brigade planirao je da zajedno sa slovenačkim jedinicama i u sadejstvu sa 7. banijskom divizijom napadne i zauzme Ozalj, a zatim da usmjeri dejstva prema Samoboru, Zagrebu i Savi, kao i komunikacijama Zagreb - Karlovac (napadi na Desinec i Horvate). Međutim, Glavni štab Hrvatske je direktivom od 5. oktobra 1943. naredio štabu 1. korpusa NOV Hrvatske da 13. proletersku brigadu i dalje zadrži na ranijem zadatku, »tj. da dejstvuje i dalje na pruzi Zagreb - Karlovac. Pred štabom ove brigade,« pisalo je u direktivi, »postaviti da se ova pruga ima temeljito porušiti i da se neprekidno napadaju neprijateljski transporti koji se kreću pravcem Zagreb

47 Zbornik, tom V, knj. 20, str. 201-203: Izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 8. X 1943. Glavnom štabu Hrvatske i Arhiv VII, k. 722, br. reg. 5/1: Naređenje štaba 13. proleterske brigade potčinjenim jedinicama.

48 Arhiv VII, k. 724, br. reg. 37/4: Dopis štaba 13. proleterske brigade od 25. IX 1943. štabu 2. operativne zone Hrvatske.

- Karlovac i obratno.«⁴⁹ U to vrijeme (8.X 1943) brigada je brojala 1240 boraca na licu.⁵⁰

Radi što boljeg komandovanja, koordinacije i usmjeravanja dejstva svih jedinica u Žumberku, prema dogovoru glavnih štabova Slovenije i Hrvatske, oko 5. oktobra obrazovanje zajednički Operativni štab 13. proleterske, 15. slovenačke i Žumberačko-pokupskog odreda, nazivan još i Operativni štab hrvatskih i slovenskih jedinica u Žumberku. Komandant je bio Milan Žeželj, a politički komesar Niko Šilih. Komandu nad brigadom preuzeo je zamjenik komandanta Dušan Pekić.

U prvoj polovini oktobra nije bilo veće aktivnosti ni sa jedne ni sa druge strane, osim dejstava na komunikacijama i priprema za nove operacije. Neprijatelj je iz garnizona u zahvatu ceste i željezničke pruge Zagreb - Karlovac vršio ispade manjim snagama prema slobodnoj teritoriji Žumberka, ali su ti ispadi uvijek uspješno odbijeni. Povremeno je i avijacijom mitraljirao i bombardovao rejone rasporeda jedinica brigade.

Zbog stalnih borbi i marševa brigada je bila prilično zamorena pa se u jedinicama osjećala potreba za jednim kraćim odmorom, pogotovo što novi borci još nijesu stekli potrebnu kondiciju. Jedan dio boraca stalno se nalazio na položaju, a sa drugim dijelom je izvođena vojno-politička obuka i dotjerivani u ispravnost oprema i naroružanje. Štab brigade namjeravao je taj predah da iskoristi za sređivanje jedinica i da novi borci polože zakletvu. U tom vremenu brigada je dobila i avion. Naime, u rejonu rasporeda 1. proleterskog bataljona Sveta Jana - Malunje kod Doljanskog mlina predveče 9. oktobra prinudno se spustio školski avion dvoosjed tipa »Biker Jungman« koji je pripadao avijaciji NDH.⁵¹

Pripremajući se za akciju na željezničkoj pruzi Zagreb - Karlovac, pored manjih diverzija, štab brigade razvio je intenzivnu obavještajno-izviđačku aktivnost i doznao da neprijatelj koncentriše jače snage na sektoru Karlovac - Ozalj a slabije u Draganićima, Jastrebarskom, Zdenčini i Samoboru. Nije znao koje su to snage, jedino je ustanovio »kakve su farbe«. Naime, da se neprijatelj »sastoji od Bjelorusa, ustaša, Nijemaca, Holandana, Švedana i domobrana«, kako je to napisao u naređenju potčinjenim jedinicama od 11. oktobra 1943. A u stvari, to su bile jedinice njemačkog 2. SS oklopnog korpusa.

Pretpostavljajući da će neprijatelj krenuti u napad na oslobođeni Žumberak, štab brigade je u toku 11. i 12. oktobra izvršio manje pomjeranje jedinica radi organizacije odbrane. Drugi proleterski bataljon razmješten je u rejonu Hrnjnik - Brezarić, 4. proleterski bataljon zadržan je u Slavetiću, 1. proleterski bataljon zadržan je u Rudama, Plešivici i Prilipju, a 5. proleterski bataljon dio snaga smjestio u Donjem Pribiću, a s drugim dijelom trebalo je da podržava pješadijske bataljone. Žumberačko-pokupski odred je sa dva bataljona od Stojdrage i Vlačkovca orijentisan prema Samoboru, a jednim bataljonom od Vrhovca prema Ozlju.⁵² O svemu tome štab brigade, istog dana dopisom je obavjestio štab

49 Zbornik, tom. V, knj. 20, str. 121.

50 Zbornik, tom V, knj. 20, str. 201-203: Izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 8. X 1943. Glavnom štabu Hrvatske.

51 U avionu se nalazio pilot Josip Klokočovnik koji je od ranije održavao vezu s NOP-om. On je toga dana poletio s aerodroma Lučko kod Zagreba s namjerom da se spusti na Krbavskom polju gdje je bila partizanska aero-baza i da stupi u partizane. Međutim, kako je nad Likom bila magla nije se mogao spustiti, vratio se i sletio kod Svete Jane jer je znao da se tamo nalaze partizani. Pošto avion tu nije mogao ostati riješeno je da se prebaci u rejon Metlike. Jedna četa iz 1. proleterskog bataljona uredila je u toku noći u blizini poletnu stazu, a Miljenko Lipovščak, načelnik štaba brigade koji je završio 1939. pilotsku školu, preletio je sljedećeg dana avionom u predio sela Otok kod Metlike, gdje je kasnije izgrađen partizanski aerodrom. Odatle je Lipovščak, zajedno s Dušanom Pekićem, kao izviđačem, izveo još jedan let u pravcu Ozlja, Netrećica i Karlovca. Bilo je planirano da se avion koristi za izviđanje i bacanje letaka iznad Zagreba i Karlovca, ali kako nije bilo benzina to se nije moglo realizovati. Avion je čuvala jedna desetina iz 13. proleterske brigade koja ga je 21. ili 22. oktobra 1943. zbog početka neprijateljske ofanzive spalila. Tako je brigada za kratko vrijeme u svom naoružanju imala i avion. Klokočovnik je upućen u Glavni štab Hrvatske, pa je kasnije kao pilot učestvovao u partizanskoj avijaciji, a poslije rata u JAT-u, dok je Lipovščak postao komandant ratnog vazduhoplovnog puka. (Podaci dobijeni od Miljenka Lipovščaka, pukovnika u penziji).

52 Arhiv VII, k. 721, br. reg. 6/2: Naređenje štaba 13. proleterske brigade od 11. X 1943. potčinjenim jedinicama.

2. operativne zone i Glavni štab Hrvatske i od njega zatražio oko 100 litara benzina kako bi se avion, pravcem koji odredi mogao prebaciti do njega.⁵³

Iako se sredinom oktobra očekivao, napad neprijatelja na oslobođeni Žumberak nije uslijedio. Došlo je jedino do manjih sudara i borbi kod Vranov Dola, Malunja, Kupčine, Brlenića i Mokropolja. U takvoj situaciji Operativni štab hrvatskih i slovenačkih jedinica u Žumberku odustao je od napada na Ozalj i u duhu direktive Glavnog štaba Hrvatske odlučio da sa svim potčinjenim jedinicama krene u napad na neprijateljeve posade na cesti Zagreb - Karlovac između Draganića i Klinča Sela. Petnaestog oktobra on je izdao zapovijest prema kojoj je 13. proleterska brigada trebala da napadne i likvidira neprijateljeve posade u Čeglju, Izimju i Zdihovu. 15. belokranjska slovenačka brigada u Carskom Bregu i Gučima, a Žumberačko-pokupski odred u Golom Vrhu.

Štab brigade raspolagao je podacima da se u Čeglju i Izimju nalazi po jedna četa Nijemaca i Bjelorusa, a u Zdihovu 110 ustaša. U sva tri mjesta neprijatelj je bio dobro utvrđen. Polazeći do toga i drugih elemenata situacije, štab brigade 16. oktobra izdao je zapovijest kojom je za napad na Čeglje i Izimje odredio 2. proleterski bataljon, ojačan sa dva minobacača i dva mitraljeza iz 5. proleterskog bataljona, a za napad na Zdihovo 3. proleterski bataljon, ojačan sa dva minobacača i jednim mitraljezom. Prvi proleterski bataljon dobio je zadatak da sa po jednom četom obezbijedi napad 2. proleterskog bataljona od Novaka i napad 3. proleterskog bataljona od Jastrebarskog. Četvrti proleterski bataljon zadržan je u Slavetiću u ulozi brigadne rezerve. Štab brigade, sa brigadnim previjalištem nalazio se u Brebrovcu, a Operativni štab u Prekrižju. Početak napada određen je za 17 sati 16. oktobra.⁵⁴

Umjesto u određeno vrijeme napad je počeo dan kasnije, uveče 17. oktobra zbog kratkog vremena za pripreme i zaocnjenja jedinica. U sva tri mjesta neprijatelj je spremno dočekao napad i osloncem na utvrđenja snažnom vatrom uspio da zadrži bataljone. Sva njihova nastojanja da u toku noći izvrše dobijeni zadatak nisu urodila plodom. Posadi u Zdihovu neprijatelj je iz Jastrebarskog s tenkovima i pješadijom pritekao u pomoć. I pošto u toku noći nijesu uspjeli da slome otpor neprijatelja bataljoni su se u zoru povukli u polazne baze. U ovom napadu brigada je imala gubitke od jednog poginulog i 12 ranjenih boraca. Ni napad 15. belokranjske brigade nije dao nikakve rezultate. Jedino je Žumberačko-pokupski odred uspio da razbije posadu u Golom Vrhu. Očigledno, daje zadatak koji je dobila 13. proleterska brigada da u toku jedne noći likvidira neprijateljeve posade u tri mjesta, a uz to dobro utvrđene, bio nerealan. Polazeći od vojnog pravila da snage koje napadaju treba da su tri puta jače od snaga koje se brane da bi se postigao uspjeh, 2. proleterski bataljon koji je napadao sa dvije čete na dvije čete Nijemaca u Čeglju i Izimju, objektivno nije imao izgleda na uspjeh. Pored otpora i intervencije neprijatelja u toku napada neuspjehu je, svakako, doprinijelo i to što nije ostvareno iznenađenje.

Poslije neuspjelog napada 13. proleterska brigada, 18. oktobra, po naređenju Operativnog štaba hrvatskih i slovenačkih jedinica u Žumberku, zauzela je položaj od Pribića, preko Svete Jane do Stankova, širine oko 15 kilometara, frontom prema cesti i željezničkoj pruzi Zagreb-Karlovac sa zadatkom da svake noći upućuje minere sa potrebnim pešadijskim obezbjeđenjem na te komunikacije radi rušenja objekata na njima i ometanja saobraćaja. Južno od brigade, rejon Brlenić, Brezarić, Vrhovac, Hržnik i Lović posjela je 15. belokranjska brigada, a sjeverno rejon Stojdraga, Slani Dol, Rude i Purgarija, Žumberačko-pokupski odred. Pošto je Operativni štab dobio podatak daje iz Zagreba u Karlovac stiglo 100 tenkova sve jedinice pored ostalog, dobile su zadatak da razviju intenzivnu obavještajno-izviđačku aktivnost radi provjere pomenutog podatka i otkrivanja daljih namjera neprijatelja.⁵⁵ Pored toga u toku 19. oktobra 3. proleterski bataljon odbio je ispad neprijatelja iz Samobora, a u toku noći napadao

53 Arhiv VII, k. 105B, br. reg. 35-3: Dopis štaba 13. proleterske brigade od 11. X 1943. Glavnom štabu Hrvatske i štabu 2. operativne zone.

54 Zbornik, tom V, knj. 20, str. 354-357: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade od 16. X 1943. godine.

55 Arhiv VII, k. 721, br. reg. 8/2: Naređenje Operativnog štaba 13. proleterske brigade, 15. slovenačke brigade i Žumberačko-pokupskog odreda od 19. X 1943. potčinjenim jedinicama.

je posadu neprijatelja u Desincu ali nije imao uspjeha jer je neprijatelj bio znatno jači nego što se pretpostavljao.⁵⁶ I ovog puta je podbacila obavještajna služba. Iako je uočila dolazak novih njemačkih jedinica, ona nije uspjela da ustanovi njihove nazive, jačinu, raspored i prije svega namjere.

I dok su 13. proleterska brigada i ostale jedinice NOVJ u Žumberku usmjeravale svoja dejstva prema komunikacijama, Nijemci su pripremali napad na Žumberak s namjerom da ih unište ili razbiju. Naime, Nijemci dovukavši iz Italije 2. SS oklopni korpus još 22. septembra preduzeli su, operaciju »Volkenbruch« (»Wolkenbruch«) u sjeverozapadnom dijelu Jugoslavije, koja je predstavljala dio, tzv. šeste neprijateljske ofanzive, s namjerom da uguše masovni ustanak u Slovenačkom primorju, unište partizanske snage u Istri, Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru, Ljubljanskoj pokrajini (Dolenjskom i Notranjskom) i Žumberku, posjednu luke i gradove na sjevernim obalama Jadrana od Trsta do Crikvenice, spriječe eventualni saveznički desant na sjevernom Jadranu i obezbijede komunikacije koje povezuju sjevernu Italiju sa Balkanom i Panonskom nizijom. U prvoj etapi, operacije oni su obuhvatili Slovenačko primorje, u drugoj Istri, u trećoj Hrvatsko primorje i Gorski kotar i u četvrtoj etapi planiranoj u vremenu između 15. oktobra i 12. novembra trebalo je obuhvatiti Žumberak, Doljensko i Notranjsko.

Za izvođenje četvrte etape operacije, Nijemci su pregrupisali snage i dovukli nove iz Šlezije i Italije. Prema njemačkom planu, u ovoj etapi operacije, trebalo je koncentričnim nastupanjem oklopnih, motorizovanih i pješadijskih napadnih kolona pročešljati po dijelovima slobodnu teritoriju, i obrazovanjem uzastopnih obruča oko razdvojenih partizanskih snaga, uništiti ih ili razbiti najprije u Žumberku i području Gorjanaca, odnosno 13. proletersku i 15. belokranjsku brigadu i Žumberačko-pokupski odred, a zatim u rejonima Kočevskog roga, Velike gore, Snežnika, Mokreca, Krima i Rakitniške planote u Sloveniji.

Za ostvarenje ovog plana angažovane su veoma jake snage koncentrisane oko slobodne teritorije u Žumberku, Dolenjskom i Notranjskom na kružnoj osnovici: u rejonu Krškog dijelovi 1. SS oklopne divizije »Adolf Hitler«, na liniji Brežice - Samobor - Jastrebarsko - Draganići - Karlovac 162. pješadijska turkestanska divizija (prebačena iz Šlezije), 1. SS oklopni puk, brdski lovački puk »Admont« i bataljon kvislinga slovenačkog domobranstva, i dalje na liniji Karlovac - Ogulin - Vrbovsko - Delnice - Klana - Ilirska Bistrica - Postojna - Ljubljana - Zidani Most 5. SS oklopna divizija »Viking«, 11. SS okopna divizija »Nordland«, 44. i 71. pješadijska divizija, razni policijski i drugi pukovi, kao i jedinice slovenačkog domobranstva, ukupne jačine preko 50.000 njemačkih vojnika, preko 110 tenkova i oko 150 samohodnih i motorizovanih topova. Operacijom je rukovodio štab 2. SS oklopnog korpusa koji se nalazio u Ljubljani.⁵⁷

Štab 13. proleterske brigade tih dana je dobio naređenje od Glavnog štaba Hrvatske da brigadu pripremi za duži put jer će prema naređenju Vrhovnog štaba krenuti u sastav 1. proleterske divizije u Bosnu.⁵⁸

Uvodne borbe u četvrtoj etapi operacije »Volkenbruch« počele su 15. oktobra, a glavni napad 21. oktobra. Tog dana su njemačke snage iz rejonu Krškog prodrle u Novo Mesto, pošto su slomile otpor slovenačkih jedinica, a zatim nastavile da nadiru prema Metlici kako bi napadom iz pozadine razbile pomenute partizanske snage u Žumberku i rejonu Gorjanaca. Toga dana, uz podršku avijacije,

56 Zbornik, tom V, knj. 20, str. 476-477: Izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 21. X 1943. Operativnom štabu hrvatskih i slovenačkih jedinica na Žumberku.

57 Vojna enciklopedija, 6, drugo izdanje, str. 347-350.

58 Naređenje Glavnog štaba Hrvatske nije sačuvano, pa se zbog toga nije mogao ustanoviti datum kad je pisano i kad ga je primio štab brigade. Međutim, na osnovu dopisa štaba 13. proleterske brigade od 20. X 1943. Glavnom štabu Slovenije u kome ga obavještava daje »ovih dana« dobio naređenje Glavnog štaba Hrvatske da brigadu pripremi za duži put, odnosno za odlazak u Bosnu u sastav 1. proleterske divizije, može se sigurno zaključiti daje to naređenje štab brigade primio sredinom oktobra 1943. (Arhiv VII, k. 723, br. reg. 10/15).

otpočeo je napad i dijelova 162. turkestarske divizije ojačanih tenkovima iz rejonu Draganići, Karlovac, Ozalj ka Krašiću, Sošicama i Metlici. Na pravcu Draganići - Krašić dijelovi 13. proleterske brigade (2. proleterski bataljon-i druge jedinice) pružili su snažan otpor brojno i tehnički nadmoćnijem neprijatelju, naročito kod Brezarića tako daje u toku dana preko Krašića prodro samo do Gornjeg Pribića. Da bi skratio front i stvorio dubinu odbrane, a time i usporio prodor neprijatelja prema Sošicama i Kalju, štab brigade je oko podne iz rejonu Slavetić - Goljak prebacio 4. proleterski bataljon sjeverno od Gornjeg Pribića gdje je oko 13 sati stupio u borbu. Dva puta je prelazio u protivnapad, potisnuo prednji odred Nijemaca i zaustavio dalji prodor neprijatelja. U tim borbama teže je ranjen zamjenik komandanta 13. proleterske brigade Dušan Pekić. Pošto neprijatelj nije napadao iz Jastrebarskog, štab brigade je u toku noći i jutro iz rejonu Plešivice, preko Svete Jane prebacio i 3. proleterski bataljon ka Gornjem Pribiću. Time je front odbrane brigade u toku noći znatno skraćen i protezao se linijom Hržnik - Hutin - Gornji Pribić - Slavetić.

Petnaesta belokranjska brigada je toga i slijedećeg dana vodila oštre borbe kod Metlike, Adlešića, Vinice i Bušnje Vasi da bi spasila poveću grupu ranjenika koja se tada prbacivala s Kočevskog roga preko Gorjanaca u Žumberak i priključila bolnici 2. operativne zone Hrvatske. Žumberačko-pokupski odred zatečen je u rejonu Stojdraga - Noršić Selo - Višoševići. Pošto nije bio napadnut jedan njegov bataljon iz Noršić Sela upućen je ka bolnici radi njenog obezbjeđenja, ali je kod Štule napadnut od Nijemaca, nakon čega se većina njegovih boraca povukla nazad a samo jedna četa produžila je ka bolnici.

Slijedećeg dana uz podršku avijacije Nijemci su nastavili da napadaju na svim pravcima. Brigada je koristeći pogodnost zemljišta pružala snažan otpor neprijatelju ali se oko podne morala povući na liniju Grandić Brijeg - Strmac, i nastavila da pruža otpor čitavo poslije podne da bi se u toku noći povukla na novu liniju odbrane Lović Prekriški - Baroni - Kostanjevac - Željezno - Hartje radi daljeg zatvaranja pravaca koji od Krašića vode ka Sošicama i Kalju.

Ovog dana neprijateljeve snage, prodorom od Novog Mesta u Metliku spojile su se sa snagama koje su napadale od Ozlja, a zatim su preko Radovice nastavile da napadaju prema Sošicama. Time je bolnica kod Četošića, u kojoj se nalazilo oko 220 ranjenika, među kojima 60 nepokretnih,⁵⁹ bila neposredno ugrožena. Da bi izbjegla uništenje, ona je zajedno s nekim manjim dijelovima slovenačkih jedinica i Žumberačko-pokupskog odreda, kao i sa dotadašnjim obezbjeđenjem, krenula prema Sošicama u namjeri da se izvuče iz opasne zone. Međutim, kad je ulazila u Sošice, u mjesto su sa suprotne strane počeli da ulaze Nijemci tenkovima, pa se stoga vratila natrag u šumu. Zbog opasnosti u kojoj se našla, štab brigade je uveče 22. oktobra ka bolnici uputio 4. proleterski bataljon da je prihvati i obezbijedi. Poslije ubrzanog i napornog marša bataljon je stigao u rejon Sekulići - Gaj, na južnim padinama Gorjanaca, gdje je posjeo položaj i ostao na njemu do uveče 23. oktobra.

Trećeg dana napada, 23. oktobra, štab brigade naredjenjem se obratio potčinjenim jedinicama i upoznao ih da je neprijatelj otpočeo ofanzivom na oslobođenu teritoriju Žumberka i daje već prodro u Metliku. Od potčinjenih zahtijevao je da napregnu sve »sposobnosti i svijest« kako bi razbili neprijatelja, ostavljajući im punu inicijativu u radu. Ukazao je na raspored jedinica i na značaj održavanja veze između njih, kao i na to da se stalno vodi računa o velikom broju novih boraca koji do tada nijesu bili ni u jednoj neprijateljskoj ofanzivi, zbog čega im je trebalo objasniti da su one prolazni događaji.⁶⁰

59 Toliko se nalazilo ranjenika u bolnici prema izvještaju štaba Žumberačko-pokupskog odreda od 29. X 1943. štabu 2. operativne zone Hrvatske (Zbornik, tom V, knj. 20, str. 634-638).

60 Zbornik, tom V, knj. 20, str. 537-539: Naredenje štaba 13. proleterske brigade od 23. X 1943. potčinjenim jedinicama.

Neprijatelj je ovog dana na frontu odbrane 13. proleTERSke brigade do 10 sati izviđao i dovlačio svježe snage, a zatim prešao u napad. Žestoke borbe vođene su do pred mrak, naročito kod sela Baroni i Relić. Brigada je uspješno odolijevala svim napadima neprijatelja. Oko 16. sati naišli su neprijateljski tenkovi iz pozadine od Sošica, pa se brigada napadnuta s fronta i iz pozadine našla u teškoj situaciji jer je zaprijetila opasnost da joj snage budu presječene. Da se to ne bi dogodilo, štab brigade je povukao jedinice u rejon Željezno ostavivši dio snaga prema cesti Sošice - Krašić. Nakon toga, neprijateljeve jedinice koje su napadale od Krašića spojile su se kod Oštrca sa onima koje su nastupale od Sošica. Neprijatelj je dio snaga sa tenkovima uputio za brigadom prema Željeznom ali se oni zbog porušenih mostova i otpora dijelova brigade nijesu mogli probiti u tom pravcu. Međutim, on je sa suprotnog pravca uspio da se tenkovima probije u Gornju Vas što je još više otežalo situaciju. Neprijatelj je usput palio sela tako da su odsjaji požara obilježavali pravce njegovog nastupanja i linije dokle je stigao.

Nakon ovladavanja cestom Krašić - Sošice od strane neprijatelja u rejonu Jezernice - Malinci, bolnica je ostala odsječena od brigade. Ona se tamo nije mogla niti smjela ostaviti. Trebalo ju je po svaku cijenu izvući i spasiti. Štab brigade je u toku noći između 23. i 24. oktobra pokušavao da uspostavi vezu s njom pa kad u tome nije uspio povukao je jedinice iz Željeznog nekoliko kilometara na sjeveroistok u rejon Pečno - Višoševići, riješen da učini sve da bolnicu izvuče. Zbog veoma ispresjecanog zemljišta, povlačenje je bilo veoma teško za zamorene i veoma slabo hranjene jedinice, naročito kroz kanjon potoka Slapnica. Pošto se nije mogla izvući ni haubica 150 mm ili kako su je borci zvali »Veliki Marko« minirana je cijev da ne bi ispravna pala u ruke neprijatelju.⁶¹

U toku 23. oktobra bolnica je s manjim dijelovima Žumberačko-pokupskog odreda uz obezbjeđenje 4. proleTERSkog bataljona ostala prikrivena u pomenu-tom rejonu. Njoj su se predveče toga dana priključila i dva nepotpuna slovenačka bataljona, a uveče se i 4. proleTERSki bataljon povukao u Kunčane. Ova tri bataljona su od Operativnog štaba hrvatskih i slovenačkih jedinica u Žumberku dobila zadatak da se u toku noći probiju s bolnicom u sastav brigade. Na brzinu su napravljena improvizovana nosila za nošenje nepokretnih ranjenika i uveče kolonaje, s 4. proleTERSkim bataljonom u prethodnici, krenula najugoistok. Krećući se dosta sporo od Malinaca preko Badovinaca i Dragišića ona je u rejonu Oštrca i Tupčine, zahvaljujući dobrim vodičima i izviđanju, bez borbe prešla cestu Krašić - Sošice i preko Zamarija, Željeznog i Drašći Vrha oko podne 24. oktobra stigla u Pečno, zaselak Staničići. Iako nije bilo borbe, marš je bio veoma naporan zbog teških ranjenika koji su nošeni na nosilima. U rejonu Pečno - Višoševići pored 13. proleTERSke brigade nalazili su se i dijelovi slovenačkih jedinica i Žumberačko-pokupskog odreda sa većim brojem političkih radnika, odbornika, aktivista NOB-e i naroda koji se sklanjao ispred okupatora. Pošto su se ranjenici i borci malo odmorili u pratnji 4. proleTERSkog bataljona bolnica je premještena u selo Paljugi. Istovremeno je i 3. proleTERSki bataljon upućen na sektor Svete Jane radi boljeg obezbjeđenja bolnice i priprema za dalji pokret. Iako nije napadao, neprijatelj se nalazio za petama brigadi. Neprijatelj je tenkovima od Gornje Vasi stigao u Željezno a zatim i do Kostanjevca, odakle je iz topova i tenkova tukao u pravcu Pečna.

Našavši se u rejonu Pečno - Višoševići - Paljugi, 13. proleTERSka brigada, Žumberačko-pokupski odred i dijelovi slovenačkih jedinica, uspješno su izmanevrisali neprijatelja i bacili mu se na bok. U prethodnim borbama brigada je imala 14 poginulih, 40 ranjenih i 33 nestala borca.⁶² Međutim, opasnost od daljih napada time nije prošla, s obzirom na komunikacije koje okružuju Žumberak mali manevarski prostor za brigadu i mogućnost neprijatelja da brzo pregrupiše

61 Haubica je poslije završetka rata pronađena i prebačena u Beograd u Vojni muzej na Kalemegdanu, gdje je i danas izložena.

62 Zbornik, tom V, knj. 21, str. 36-43: Operativni izvještaj štaba 13. proleTERSke brigade od 1. XI 1943. Glavnom štabu Hrvatske i štabu 2. operativne zone Hrvatske.

snage. U takvoj situaciji u duhu naređenja Glavnog štaba Hrvatske da se brigada pripremi za odlazak u Bosnu u sastav 1. proleterske divizije, Operativni štab hrvatskih i slovenačkih jedinica u Žumberku i 13. proleterske brigade donijeli su odluku da se brigada zajedno s bolnicom, Žumberačko-pokupskim odredom i izbjeglicama prebaci preko ceste Zagreb - Karlovac između Rakovog Potoka i Pavučnjaka, a zatim i željezničke pruge kod Horvata u Pokuplje, odakle bi brigada i bolnica nastavile pokret i preko Kupe prebacile se u Kordun. S njima je trebalo da se prebaci u Kordun i 600 boraca iz slovenačkih jedinica, radi odlaska u sastav 1. proleterske divizije, ali zbog situacije stvorene njemačkom ofanzivom u Sloveniji i Žumberku slovenačke jedinice su se odatle vratile u Sloveniju. Tu je prestao da postoji i Operativni štab hrvatskih i slovenačkih jedinica u Žumberku.

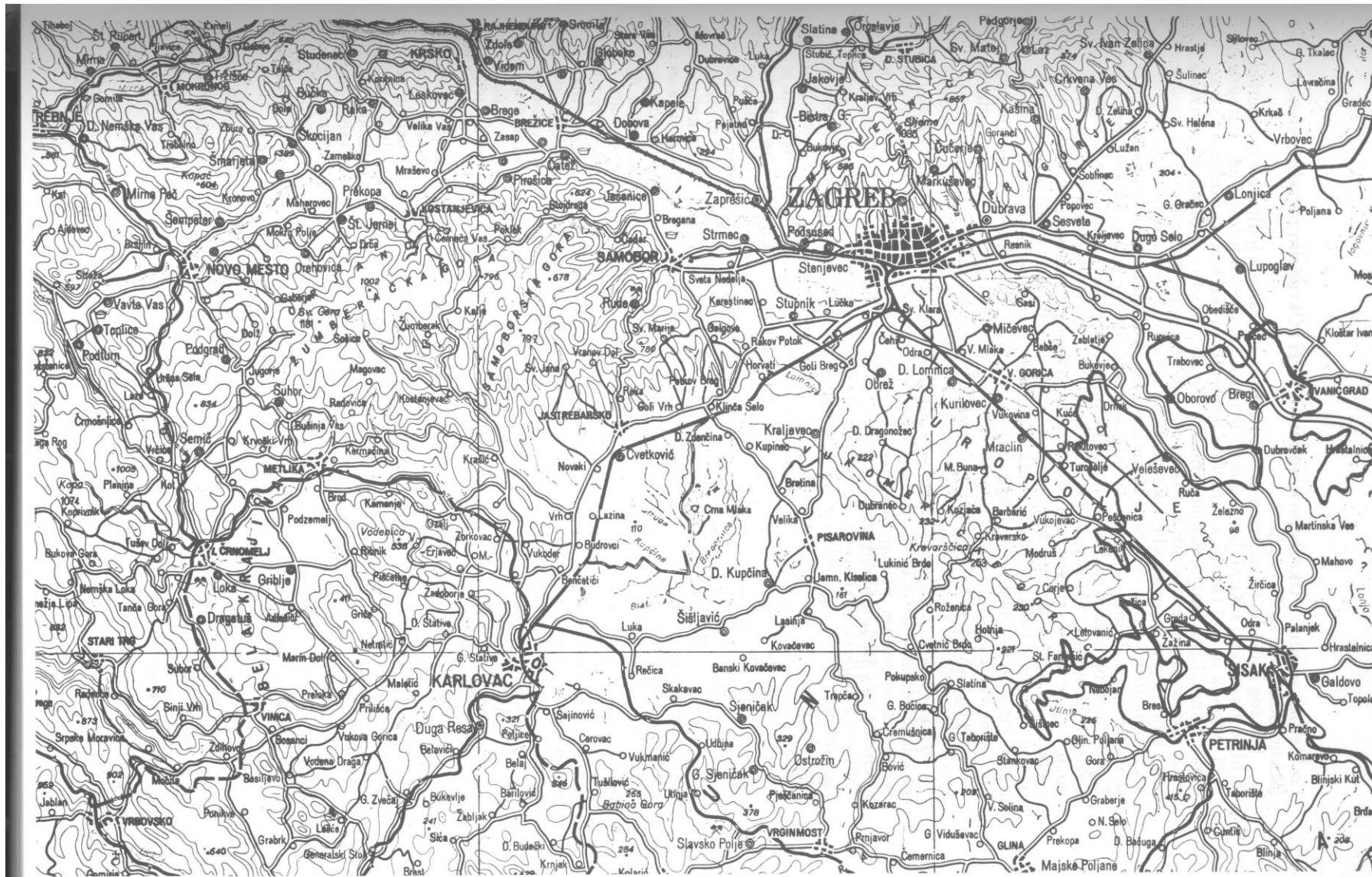
Odluka da se iz rejon Pečna krene prema Zagrebu, odnosno Pavučnjaku i jedinice, ranjenici i izbjeglice prevedu preko dobro čuvanih komunikacija i pored jakih neprijateljskih garnizona u Pokuplje i dalje, na jug bila je veoma smjela. Pored povjerenja u jedinice ona se temeljila i na pomoći političkih radnika i podršci naroda - običnih seljaka koji su kao vodiči vodili brigadu i ostale jedinice kao po azimutu.

Iako se nastojalo da jedinice što prije napuste Žumberak, to nije bilo moguće u prvom redu zbog bolnice, koju je trebalo pripremiti za dalji pokret, odnosno umjesto nosila trebalo je po selima mobilisati kola, sa konjskim i volovskim zapregama, za transport teških ranjenika, što je i urađeno. Pored toga trebalo je i na pravcu pokreta izviditi situaciju. Povoljno je bilo to što neprijatelj nije više napadao brigadu, jer je težište operacije prema ranijem planu prenio na slovenačke jedinice u Beloj krajini, gdje su borbe nastavljene do 12. novembra kada je završena operacija »Volkenbruch«.

Ne znajući za dalje namjere neprijatelja brigada je uveče 25. oktobra, po završenim pripremama krenula iz Paljuga prema cesti i pruži u namjeri da in pređu još u toku te noći. Jedino je ostala od brigade odsječena omladinska četa kojom su komandovali Dragan Bulat, komandir i Mladen Butković, politički komesar. Ona se kasnije priključila brigadi »Joža Vlahović«. Pokret je vršen pravcem: Paljugi - Bukovac - Sveta Jana - Prodin Dol - Plešivica - Vlaškovec - Purgarija - Pavučnjak oko 15 km jugozapadno od Zagreba. Tekao je sporo zato što se kola sa ranjenicima po slabim putevima nijesu mogla brže kretati. Ujutro kad je svanjivalo čelo kolone, (2. proleterski bataljon) našlo se ispred ceste Zagreb - Karlovac kod Pavučnjaka. Dalje se po danu nije moglo, prije svega radi bolnice, jer je trebalo preći cestu i željezničku prugu i izložiti se napadu neprijatelja sa svih strana, a to se nije smjelo rizikovati. Brigada sa bolnicom, Žumberačko-pokupski odred i veliki broj izbjeglica bili su prisiljeni da se razmjestu u Jarkovičkoj šumi, uz obezbjeđenje na sve strane, da sačekaju noć i nastave pokret, ali riješene i da se bore ako budu napadnute.

Cio dan protekao je u veoma napetoj situaciji. Jedinice su od ceste, po kojoj se odvijao saobraćaj, bile udaljene između sto i dvjesto metara, od Zagreba samo petnaest kilometara a od Samobora i Jastrebarskog po deset. Stalno je prijetila opasnost da budu otkrivene i napadnute. Oko 14 sati sa ceste u šumu krenula je patrola od 25 do 30 njemačkih vojnika. Napadnuta je i odbačena natrag energičnim jurišem jednog voda boraca na čelu s Radom Mrkobradom. Bio je to znak za neprijatelja da se u šumi nalaze partizanske snage pa je počeo da patrolira tenkovima cestom. Ipak, sve se dobro završilo.

Kad je pala noć jedinice su isturivši obezbjeđenje prema Rakovom Potoku i Klinča Selu, krenule preko ceste, uz manje ometanje od strane neprijatelja koji po svoj prilici tu nije raspolagao jačim snagama niti je očekivao pojavu partizana neposredno kod Zagreba. Oko pola noći duga kolona je prošla kroz Horvate i kod zaseoka Prevendari prešla željezničku prugu, takođe bez borbe. Krećući se dalje na jugoistok, ona je u toku 27. oktobra izbila u rejon sjeveroistočno i istočno od Pisarovine i razmjestila se u selima Donji Dragonožec, Dubranec, Gustelnica, Cerovski Vrh i Mikša, zajedno s bolnicom i Žumberačko-pokupskim odredom. S njima je stiglo i oko 300 civila-aktivista i simpatizera NOB-e iz Žumberka

i iz Metlike zajedno s Okružnim komitetom KPH i Okružnim narodnooslobodilačkim odborom za Pokuplje.⁶³

Dio tog i slijedeći dan brigada je odmarala i sređivala jedinice, i pomjerala ih bliže Pisarovini i Kupi. U toku noći između 28. i 29. oktobra, kao i naredne noći, brigada se kod Gradeca čamcima prebacila preko Kupe i razmjestila u selima Lasinja, Crna Draga, Kablar, Banski Kovačevac i Donje Sredičko. Bolnica se uz pomoć Žumberačko-pokupskog odreda prebacila preko Kupe prethodne noći, a zatim je upućena na Petrovu goru, dok je odred ostao u Pokuplju. Pri prebacivanju preko Kupe veći broj boraca samovoljno je napustio brigadu i vratio se u Turopolje, Žumberak i Moslavinu, odnosno u svoje rodne krajeve. Samo iz 2. proleterskog bataljona, koji se u posljednjim borbama inače pokazao najbolji, otišlo je 30 boraca.⁶⁴ Motivi samovoljnog napuštanja jedinica od strane pojedinaца, koje se u ono vrijeme nazivalo dezerterstvom, prema štabu brigade Dili su: »želja da se bore kod svoje kuće i na svom terenu, bojazan pred teškoćama na novim terenima (teške borbe i glad). Svi ovi drugovi nisu neprijateljski raspoloženi i oni će vjerovatno pristupiti mjesnim odredima u Žumberku i Turopolju. ... Većinom to su mlađi drugovi koji su još neprekaljeni.«⁶⁵ Štab brigade da bi ih vratio uputio je patrole natrag preko Kupe ali bez uspjeha. Kasnije je ustanovljeno da su svi oni otišli u partizanske jedinice u krajevima gdje su rođeni.

Napuštanjem Žumberka i prebacivanjem na desnu obalu Kupe završen je veoma značajan period u istoriji 13. proleterske brigade. Poslije jednogodišnjih borbi ona se ponovo našla gotovo u istom rejonu gdje je formirana. Vojničkim akcijama i političkim djelovanjem dala je veliki doprinos razvoju i učvršćenju NOB-e u Žumberku, Pokuplju, Turopolju i Posavini, tom veoma značajnom operacijskom području u neposrednoj blizini Zagreba. I umjesto da ti krajevi postanu baza i oslonac ustaške vlasti, što im je bila namijenila kvislinška Nezavisna Država Hrvatska, ona je bila prisiljena da u njima stalno drži jake snage koje je za sebe vezivala brigada. Narod tih krajeva je u brigadu upućivao svoje sinove i kćeri, hranio je, snabdijevao i čuvao, što je za nju bio veoma čvrst oslonac bez koga se ne bi mogla održati na malom manevarskom prostoru okruženom važnim i osjetljivim komunikacijama i u neposrednoj blizini Zagreba i Karlovca. Otuda je rastanak teško pao brigadi i narodu. Borbama u Žumberku u kojima su povremeno učestvovalе i partizanske jedinice iz Korduna i iz Slovenije kao i borbama u južnim dijelovima Slovenije zajedno sa slovenačkim jedinicama, brigada je značajno doprinijela stvaranju i učvršćenju bratstva i jedinstva ne samo među borcima već i između hrvatskog, slovenačkog i srpskog naroda.

Velika je njena zasluga i u tome što je u Žumberku i Pokuplju omogućila ponovno formiranje i jačanje Žumberačko-pokupskog odreda, formiranje Turopoljsko-posavskog odreda, koji je ubrzo prerastao u origadu, kao i izgradnju sistema nove narodne revolucionarne vlasti od seoskih do Okružnog narodnooslobodilačkog odbora za Pokuplje, zatim antifašističkih organizacija omladine i žena (USAOH i AFŽ), partijskih i skojevskih organizacija. Sa svim tim ona je udarila čvrste temelje za aalje uspješno nastavljanje NOB-e i socijalističke revolucije u pomenutim oblastima.

Zbog svojih akcija na prilazima Zagrebu i na komunikacijama Zagreb - Karlovac - Metlika stvarala je ogromne teškoće okupatorima i ustaškoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i bila im stalno trn u oku. Više pokušaja okupatora i ustaša da je razbiju ili unište uvijek su se završavali neuspjehom. Naprotiv, brigada je kroz borbe neprestano jačala, popunjavala se novim borcima, naoružavala, kalila i sticala borbena iskustva. Kroz sve borbe i iskušenja ona je ostala moralno-politički jedinstvena, visoko politički svjesna i vojnički disciplinovana, čvrsta i borbena jedinica spremna na izvršenje svih zadataka koji se pred nju budu postavili i van Žumberka sa kojim je ostala vezana mnogobrojnim neraskidivim i nezaboravnim vezama.

63 Zbornik, tom V, knj. 20, str. 634-638: Izvještaj štaba Žumberačko-pokupskog odreda od 29. X 1943. štabu 2. operativne zone Hrvatske.

64 Arhiv VII, k. 726, br. reg. 11-1/10: Izvještaj političkog komesara 2. proleterskog bataljona od 30. X 1943. političkom komesaru 13. proleterske brigade.

65 Arhiv VII, k. 105B, br. reg. 26-4: Izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 30. X 1943. glavnom štabu Hrvatske.